

ΦΦΦ

Hrvatsko filološko društvo
Zagreb

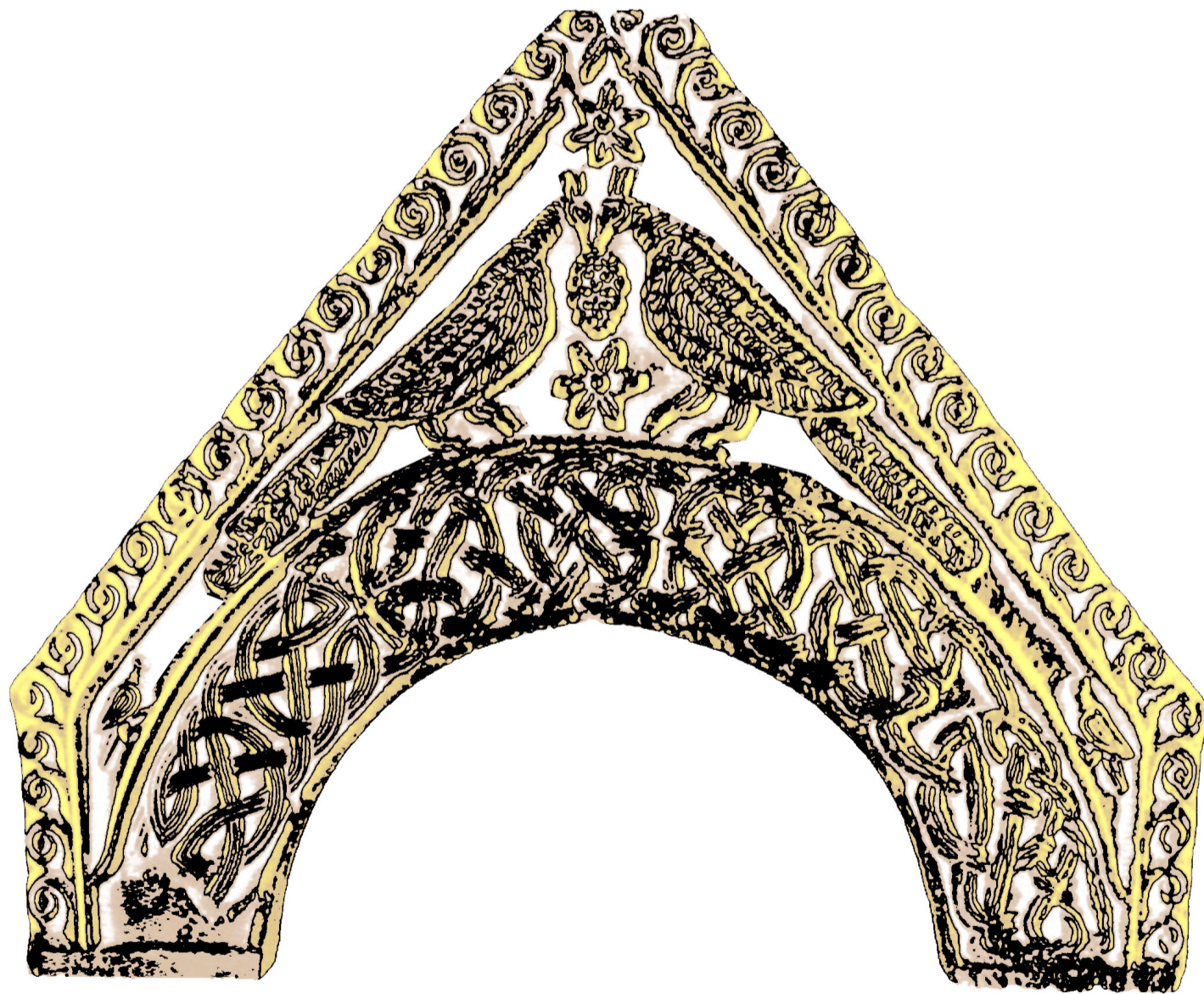


Katolički bogoslovni fakultet
Zagreb

PRVI MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP

~~BIBLIANA~~

HRVATSKI PRIJEVODI BIBLIJE



ZAGREB 26. - 28. RUJNA 2018.

1. međunarodni znanstveni skup
1st International Conference

HRVATSKI PRIJEVODI BIBLIJE
– jezikoslovni i kulturni pristup

CROATIAN BIBLE TRANSLATIONS
– linguistic and cultural analysis

Knjižica sažetaka
Book of abstracts

Urednici
Editors

Nada Babić, Taras Barščevski

PROGRAMSKI ODBOR / PROGRAM COMMITTEE

Predsjednik u ime HFD-a / President

dr. sc. Zrinka Jelaska (Zagreb, Hrvatska / Croatia)

Predsjednik u ime KBF-a / President

dr. sc. Mario Cifrak (Zagreb, Hrvatska / Croatia)

Članovi / Members

dr. sc. Andrea Zorka Kinda Berlaković	(Beč, Austrija / Vienna, Austria)
dr. sc. Emilija Crvenkovska	(Skoplje, Makedonija / Skopje, Macedonia)
dr. sc. Ivan Dugandžić	(Međugorje, BiH / B&H)
dr. sc. Blazsetin István	(Pečuh, Mađarska / Pecz, Hungary)
dr. sc. Darko Tomašević	(Sarajevo, BiH / B&H)
dr. sc. Mila Vasyl'eva	(Lavov, Ukrajina / L'viv, Ukraine)
dr. sc. Franjo Vidović	(Klagenfurt, Austrija / Austria)
dr. sc. Drago Župarić	(Sarajevo, BiH / B&H)

ORGANIZACIJSKI ODBOR / ORGANIZATION BOARD

Predsjednik u ime KBF-a / President

dr. sc. Taras Barščevski (Zagreb, Hrvatska / Croatia)

Predsjednik u ime HFD-a / President

dr. sc. Nada Babić (Zagreb, Hrvatska / Croatia)

Članovi / Members

dr. sc. Matijaš Celarc	(Ljubljana, Slovenija / Slovenia)
dr. sc. Katica Krešić	(Mostar, BiH / B&H)
dr. sc. Anđelo Maly	(Zagreb, Hrvatska / Croatia)
dr. sc. Božidar Mrakovčić	(Zagreb, Hrvatska / Croatia)

Odjel za kulturu hrvatskoga jezika
Hrvatskoga filološkoga društva (HFD-a)

Katolički bogoslovni fakultet (KBF)
Sveučilišta u Zagrebu

Department of Croatian Language Culture
Croatian Philological Society (CPS)

Catholic Faculty of Theology (CFT)
University of Zagreb

**HRVATSKI I ENGLSKI
SAŽETCI**

redosljedom izlaganja

CROATIAN AND ENGLISH ABSTRACTS

in order of presentation

Naslovnica

Dina Vuletin Borčić

15,40 – 16,30

Srijeda 26. rujna 2018.

Wednesday 26th September 2018.

KBF

CPI

I. OTVARANJE I POZVANO PREDAVANJE

Josip BRATULIĆ

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

bratulic@gmail.com

Biblija u Hrvata

Novi zavjet Biblije, tzv. *Izborna evanđelje*, prva je prevedena knjiga na jezik koji zovemo staroslavenskim, i koji je u temeljima svih slavenskih jezika kako su se tijekom povijesti oblikovali. Odabравši slavenski govor oko Soluna, sveti Konstantin Ćiril za taj je pothvat izumio posebno pismo – glagoljicu. Biblijskim tekstom Slavene je uveo u krug kršćanskih europskih naroda na jeziku koji su lako razumjeli, prihvatili i na njemu utemeljili svoje nacionalne jezike, a pravoslavnim je narodima do XIX. st. obavljao sve potrebno za njihov društveni, politički i vjerski život.

Prevedeni tekstovi *Biblije* koje je mlada slavenska crkva imala na svojem početku utjecali su usvojenom biblijskom metaforikom na sve slavenske jezike, posebno na hrvatski jer je među Hrvatima sačuvano i Ćirilovo pismo – glagoljica, dok su pravoslavni narodi preslovali glagoljicu u grčko pismo koje danas, neispravno, zovemo ćirilicom. Metaforika preuzeta iz biblijskih tekstova ostala je trajno dobro hrvatskoga jezika: svjetlo – tama, dobro – zlo – grijeh, slovo – riječ, a zatim i duhovno i tvarno: kruh, vino, sol, dobar pastir koji polaže život za svoje ovce, ljubav prema svojim, ali i prema drugima i drugačijima (*bližnjima*). Utjecala je i na poimanje i tumačenje svijeta, zemaljskoga i nebeskoga te na moralni ustroj i pravila života. To se očituje i u našim najstarijim sačuvanim tekstovima: zakonskim tekstovima, jednako za redovnike (*regule*) kao i za slobodne općine, kòmune (*općine*), tj. zakone, statute, *razvode*. Srednjovjekovna je hrvatska, a zatim i autorska književnost od XVI. st. do naših dana prožeta biblijskim temama, likovima i problematikom. Čitanjem biblijskoga teksta kakav je ostao u brevijarima, misalima i lekcionarima autor je sastavio zbirku tekstova i opremio ju hrvatskim odgovorom na biblijski, napose na evanđeoski poziv i izazov, katkada u prihvaćanju, katkada u odbijanju, uključivši i usmenu tradiciju, ali i likovnu umjetnost.

Ključne riječi: hrvatski biblijski prijevodi, hrvatski jezik, biblijska metaforika, brevijari, lekcionari

Bible in Croatian

The New Testament was first translated in the language called the Old Church Slavic language which is the base that all other Slavic languages had built upon throughout history. Choosing the Slavic language spoken around Thessaloniki, Saint Constantin Cyril invented a special script – the Glagolitic script. With his Bible translation he led Slavic people in the European Christian circle in a language they understood, accepted and used as a starting point to their own national language, whilst Orthodox nations used that language for their social, political and religious life.

The metaphors of translated Bible texts of the young Slavic church had influenced all Slavic languages, esp. Croatian as Croats used St Cyril's script – the Glagolitic, while Orthodox transcribed the Gagolitic into the Greek script, nowadays falsely called the *Cyrillic*.

Metaphors taken from Biblical texts have been rooted in the Croatian language: *svjetlo – tama* 'light – darkness', *dobro – zlo-grijeh* (good– evil-sin), *slovo – riječ* 'letter – word', as well as spiritual and material: *kruh* 'bread', *vino* 'wine', *sol* 'salt', *dobar pastir koji polaže život za svoje ovce* 'good sheperd that surrenders his life for his sheep', *ljubav prema svojim, ali i prema drugima i drugačijima (bližnjima)* 'love for one's own, but others and different too /neighbours', influenced the perception and interpretation of the world, on Earth and on Heaven, moral values and life rules. One could see the reflection of that in the oldest texts: legislation applying to monks and free communities equally. Croatian literature is the Middle Ages, as well as later literature from the 16th century onwards has been intervoven with Biblical topics, characters, problems. Reading Bible texts in brevies, missals and lectionaries the author created a colleciton of texts, including oral tradition and fine arts, and added Croatian answers to Biblical, esp. Gospel challenges, sometimes accepting, sometimes rejecting them.

Key words: Croatian early Bible translations, Croatian language, breviaries, lectionaries, missals

17,00 – 21,00

Srijeda 26. rujna 2018.

Wednesday 26th September 2018.

HPI Kaptol 29a

CPI Kaptol 29a

II. SVEČANA PROSLAVA 50. GODIŠNJICE IZLASKA ZAGREBAČKE BIBLIJE

17,00 – 18,00 Okrugli stol *Kršćanske sadašnjosti*
Zagrebačka Biblija – vrijeme, okolnosti, značenje

Round table of *Kršćanska sadašnjost* (publisher)
The Zagreb Bible – time, circumstances, meaning

Zagrebačka Biblija – uz 50. obljetnicu
Zbornik radova sa Znanstvenoga simpozija
o 40. obljetnici *Zagrebačke Biblije* (1968. – 2008.)

The Zagreb Bible – 50th anniversary
Conference proceedings presented at the symposium
on the 40th anniversary of *The Zagreb Bible*

18,15 – 19,45 Predstavljanje knjiga

Book presentation

18,15 Božo Lujčić:
Biblijsko svjetlo vjere na putu života
– Biblijske teme vezane uz egzistenciju suvremenoga čovjeka

Božo Lujčić:
The biblical light of the faith on the path of life
– *Biblical topics and modern people*

18,45 Stipo Kljajić i Mario Cifrak, ur.:

Znat će da prorok bijaše među njima (Ez 33,33)
– Zbornik u čast prof. dr. sc. Bože Lujčića, OFM,
povodom 70. godine života

Stipo Kljajić i Mario Cifrak, eds.:
They will know that there was a prophet among them
(Ez 33:33)
– Proceedings in honor of professor Božo Lujčić, OFM,
on the occasion of his 70th year

19,15 Nada Babić:
Hrvatski prijevodi Novoga zavjeta od 20. stoljeća

Nada Babić:
The 20th century Croatian New Testament Translations

19,45 Izložba Biblija i predstavljanje prijevoda

The Bible Exhibition

Siniša Vuković: *Čakavski pištular I. i II.*

Siniša Vuković: *Chakavian translation of*
the New Testament epistles

Glazbeni program

Antonin Dvořák: *Biblijske pjesme op. 99*

Antonin Dvořák: Biblical songs op.9

– Cecilija Pleša (mezzosopran)
– Konstilija Nikolić Markota (glasovir)

– Cecilija Pleša (mezzosopran)
– Konstilija Nikolić Markota (piano)

Biblijske šansone

– Anton Šuljić (gitara i vokal),
– Aleksandar Valenčić (harmonika)

Biblical Chanson

– Anton Šuljić (guitar, vocals)
– Aleksandar Valenčić (accordion)

10,00 – 13,40

Četvrtak 27. rujna 2018.
Thursday 27th September 2018.**KBF**
CPI

III. IZVORNIK, PRIJEVODI I HRVATSKE USPOREDBE

Dubravko TURALIJA

Katolički bogoslovni fakultet Univerziteta u Sarajevu
dubravkoturalija@hotmail.it

Prijevod, denotacija, veza i dikcija u *Izrekama 30,1*

Poglavlje 30 najzagonetniji je dio *Knjige Izreka*. Bibličari prošlosti i sadašnjosti dali su široki raspon interpretacija i prijevoda Izreka 30, ali značenje i struktura i dalje su predmet rasprave. U LXX, poglavlje 30 podijeljeno je i izmješteno, dok su Vg, Syr i Tg slijedili MT redosljed. U društveno-duhovnom kontekstu viša se klasa predstavlja kao ona koja konzumira i uništava nižu. Autor se predstavlja kao *pobožni vjernik* i predstavnik niže klase koji je podložan bezbožnoj gornjoj klasi. Autor tumači svoju podložnost kriptogramskim referencama epistemologije, sociologije i biologije.

Pisac Izreke 30, poput autora Joba, Koheleta... često se kreće između denotativnih značenja riječi i jasnih svježih ideja i slike. Da bi se shvatila namjera autora Izreka 30, potrebno je proučiti književna značenja leksema u vrlo složenome tekstu Izr 30,1. Stoga će se u ovome radu pokušati predstaviti oznake, konotacije i alternativna čitanja leksema, fraza i klauzula u nejasnome retku Izreke 30,1, predlažući određene izmjene. Osim što se pokušava dati koherentni prijevod Izreke 30,1 koji uključuje nove uvide u strukturu i sintaksu cijeloga toga poglavlja, u radu će također pokušati otkriti zašto su Izreke 30 izmještene u grčkome prijevodu LXX.

Ključne riječi: Agur, Itiel, nevjernik, vjernik, Uhal

Translation, Denotation, Connection and Diction in Proverbs 30:1

Chapter 30 is the most enigmatic part of the entire Book of Proverbs. Scholars, past and present, have produced a wide range of interpretations and translations but the meaning and structure are still subject to debate. In the LXX, Chapter 30 is divided and displaced, while the Vg, Syr and Tg follow the MT order. Within the socioreligious context, the upper class is presented as consuming and destroying the lower one. The author presents himself as a *devout believer* and representative of the lower class, which is in all respect subordinate to the ungodly upper class, clarifying his thesis with references to biblical epistemology, sociology and biology. The author of Proverbs 30 also uses the formula *three... four...*, which is seen nowhere else in the entire Book of Proverbs and appears to indicate a chiasmic function in the microstructures.

The writer of Proverbs 30, like the authors of Job, Qoheleth and Psalms, often moves from the denotative meanings of words to create fresh ideas and images. To comprehend the intention of the author of Proverbs 30, it is necessary to study the literary meanings of the lexemes (denotations). The denotative meaning is regularly related to a certain word or sentence context, suggesting new connotations related to the word or syntagmas, which can suggest figurative language, personification or metaphor. This article would be tempted to present the denotations, connotations and alternative readings of the lexemes, phrases and clauses in the very complex text of Proverbs 30:1. The range of the language used is enriched by the diction and accentuation, which indicate the style of the literary unit or material. Every translation of poetry, whether from an ancient or modern language, to a non-sister language cannot be literal but requires certain lexical and contextual adaptations, which elucidate the literary richness of the poetic language, as is the case with Proverbs 30:1. The article would deal with the difficult v. 1, where emendations are suggested. Besides attempting to provide a coherent translation of Proverbs 30:1 that incorporates new insights into structure and syntax of Proverbs 30, this article also attempts to discover why Proverbs 30 was displaced in the LXX translation.

Key words: Agur, Itiel, a believer, Uchal, unbeliever

Božidar MRAKOVČIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

bmrakovcic@yahoo.com

Ivanov proslav (Iv 1, 1-18): hrvatski prijevodi, grčki original i moderni prijevodi na engleskom, talijanskom, njemačkom i francuskom jeziku

Ivanov Proslav (Iv 1,1-18) jedan je od najpoznatijih ne samo novozavjetnih nego i biblijskih tekstova uopće. Ni ovaj biblijski tekst nije lišen problema što se tiče prijevoda. Cilj je izlaganja prikazati kako su se s problemima prevođenja *Ivanova Proslava* tijekom povijest suočavali prevoditelji na hrvatski jezik, a kako to čine moderni prijevodi na engleskom, njemačkom, talijanskom i francuskom jeziku.

Među ostalim, izlaganje će se dotaknuti nekih od sljedećih problema: problem statičkoga ili dinamičkoga shvaćanja prijedloga *pros* u Iv 1, 1b i 1, 2; problem prijevoda Iv 3c4a s obzirom da imenica *zōē* u četvrtom *Evandjelju* označava isključivo duhovni život; višestruka mogućnost prijevoda Iv 1, 9 s obzirom na subjekt i sintaktičku ulogu, a onda i značenje participne rečenice *dolazeći na svijet*; problem višeznačnosti prijedloga *anti* u Iv 1, 16 te mogućnost kumulativnoga, substitutivnoga ili komparativnoga značenja; problem statičkoga ili dinamičkoga shvaćanja prijedloga *eis* u Iv 1,18.

Usporedbom hrvatskih prijevoda s izvornikom kao i s modernim svjetskim prijevodima pokušat će se na primjeru *Ivanova Proslava* pokazati poteškoće s kojima su se tijekom povijest suočavali prevoditelji Svetoga pisma i mogući nedostaci naših novijih prijevoda te mogućnosti da ih se ukloni.

Ključne riječi: *Ivanov Proslav, hrvatski prijevodi, interpretacija*

Prologue to John (1, 1-18)–Croatian Translations, Greek Original, modern translations into English, Italian, German and French

Prologue to John (1,1-18) is not only one of the best known texts of The New Testament, but of the Bible in general. Nevertheless, numerous translators have encountered difficulties while translating. This paper analyses attempts of old Croatian translators to find solutions to those problems, comparing their work with various modern translations into English, German, Italian and French.

Among other things, this paper discusses several issues: static vs. dynamic approach to the preposition *pros* in John 1: 1b and 1: 2; translation of John 3c4a as the noun *zōē* in the forth Gospel refers to the spiritual life only; various equivalents of John 1: 9 regarding the subject and syntactic role. There is also the meaning of the participle clause *dolazeći na svijet* 'coming to the world'; polysemy of the preposition *anti* in John 1: 16 and the possibility of cumulative, substitutive and comparative meaning; the problem of static vs. dynamic approach to the preposition *eis* in John 1:18.

The comparison of Croatian translations of The Prologue to John's Gospel with the Greek source and modern translations into other languages casts light on translation problems through the history of Bible translations, particularly the history of Croatian translations, thus helping spot those problems and possibly offering solutions to them.

Key words: *Prologue to John, Croatian translations, interpretation*

Taras BARŠČEVSKI

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
tbarscevski@kbf.hr

Andelo MALY

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
maly.angelo@gmail.com

Jezično-teološke barijere Pavlovih neologizama u biblijskim prijevodima

U poslanicama sv. Pavla može se pronaći preko stotinu neologizama koji predstavljaju jezično-teološke poteškoće, bilo u izvornom tekstu, bilo u prijevodima. Neki od svjetskih jezika (engleski, talijanski, francuski, njemački...) te su neologizme uspjeli prevesti pokušavajući se držati teološke misli apostola Pavla, dok u hrvatskom jeziku te iste riječi predstavljaju nekoliko poteškoća. Neke od njih bile bi povezane s takozvanim prijedložnim neologizmima (συν-, υπερ-, εκ-, ανα-), neke s Pavlovom kreativnošću, dok bi neke bile uvjetovane kulturološkom pozadinom zajednica kojima se Pavao obraćao.

U pokušaju prijevoda na hrvatski jezik moglo bi se uzeti u obzir sljedeće činjenice: upotreba izvornih sinonima; posudba iz stranih jezika; doslovni prijepis izvornoga jezika; frazeološka ili hibridna tvorevina. Naglasak neće biti na svim Pavlovim neologizmima, već na onima koji predstavljaju veću barijeru u teološko-jezičnom kontekstu, kao što su oni prijedložni neologizmi.

Ključne riječi: Pavlove poslanice, neologizmi, prijedložni neologizmi, teološko-jezične barijere

Linguistic and Theological Obstacles of Pauls Neologisms in Biblical Translations

Among Letters of Paul, more than hundreds of neologisms could be found which represent various linguistic and theological problems, in the original, as well as in translations. Some languages (English, Italian, French, German...) translate those neologisms according to a strict theological thought of Paul. In Croatian language translation of those words presents several difficulties. Some of those are linked with so-called *prepositional neologisms* (συν-, υπερ-, εκ-, ανα-), some with Paul's creativity, some with the cultural framework of community Paul had been addressing.

Attempting to translate Paul's language in Croatian several factors should be considered: the usage of the original synonyms; borrowing from foreign languages or from the original language, i.e. transfer of original word; idiomatic or hybrid calque. The paper will deal only with those Paul's neologisms that present a bigger obstacle in theological and linguistic context, such as prepositional neologisms.

Key words: Lettres of Paul, neologisms, prepositional neologisms, theological & linguistic obstacles

Karlo VIŠATICKI

Katolički bogoslovni fakultet Đakovo Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

KVisaticki@gmail.com

Prijevod *Knjige Rutine* u Antuna Sovića i u *Zagrebačkoj Bibliji*

Antun Sović (25. travnja 1881. – 29. rujna 1941.) jedan je u nizu prevoditelja *Svetoga pisma Staroga zavjeta* na hrvatski jezik, a njegov prijevod nažalost još uvijek nije objavljen. Nakon završene osnovne škole dolazi u Zagreb, pohađa gimnaziju, zatim se odlučuje na studij teologije. Teologiju studira na zagrebačkom Katoličkom bogoslovnom fakultetu (1901.-1905.), gdje je doktorirao 1908. godine. Poslije je poslan na specijalizaciju u Rim na novoosnovani Biblijski institut. Po povratku iz Rima djeluje na KBF-u u Zagrebu.

Sovićevo je životno djelo prijevod Svetoga pisma Staroga zavjeta s izvornih jezika na „srpsko-hrvatski“, kako ga on naziva. Njegov prijevod, međutim, zbog njemu vlastite terminologije nije prihvaćen, tako da Biskupska konferencija daje nalog sarajevskom nadbiskupu Šariću neka on napravi prijevod Svetoga pisma. Prilog donosi prijepis Sovićeva autografa *Knjige o Ruti* i kao usporedbu izmijenjeni oblik istoga teksta, te tekst koji je objavljen u *Zagrebačkoj Bibliji*, s referencama na prijevod Đure Daničića.

Ključne riječi: Antun Sović, prijevodi Biblije, neobjavljeni hrvatski prijevodi Biblije, *Knjiga Rutina*, *Zagrebačka Biblija*

Sović's Translation of the Book of Ruth and the Zagreb Bible

Antun Sović (25th of April 1881 – 29th of September 1941) is one of the translators of the Bible in the Croatian language whose translation has not been published yet. After primary school in his birthplace and secondary education in Zagreb he decided to enter the study of Theology at the Catholic Faculty of Theology in Zagreb (1901 - 1905) where he graduated in 1908. Later he was sent to Rome for further postgraduate studies of Biblical sciences at the newly established Pontifical Biblical Institute. Having finished his studies in Rome he returned to Zagreb where he was appointed Professor of the Holy Scripture at the Catholic Faculty of Theology.

His life's work is the translation of the Old Testament from the original languages into “Serbo-Croatian“ as he calls it. His translation was not approved due to his 'specific' terminology, so Archbishop of Sarajevo Šarić was appointed to do the translation.

This article brings the transcription of the Sović's Autograph and as parallel text a revised autograph comparing the texts with the text of the Book of Ruth in the *Zagreb Bible (Zagrebačka Biblija)* taking account of the translation of the Bible by Đuro Daničić.

Key words: Antun Sović, Bible translations, unpublished Croatian Bible translations, *The Book of Ruth*, *The Zagreb Bible*

Sanda HAM

Filozofski fakultet
sanda.ham@gmail.com

Dubravka SMAJIĆ

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti u Osijeku
dsmajic@foozos.hr

Jezik Ivana Matija Škarića u ozračju književnojezičnih mijena 19. st.

U radu se govori o jeziku Škarićeva prijevoda Svetoga pisma: *Sveto pismo Staroga i Novoga uvita*, drugoga cjelovitog izdanog prijevoda na hrvatski jezik. Na prijevodu je počeo raditi krajem dvadesetih godina 19. stoljeća, a dovršio ga je krajem pedesetih godina. Sveto je pismo izdano u drugoj polovici 19. stoljeća u Beču: izlazilo je od 1858. do 1861., svake godine po tri sveska. Prevoditelj je rođen u Postirima na otoku Braču, a Bibliju je prevodio u Zadru.

U radu se najprije ukratko prikazuju dosadašnji opisi njegovog jezika. Potom se potanje prikazuju kritike Škarićeva jezika iz 19. st., i to kritike suvremene Škarićevu prijevodu, koje su objavili pojedinci: Ljudevit Gaj, Vinko Pacel, Ivan Crnčić/Črnčić, Andrija Stazić, Stjepan Ivičević, Vladoje Dukat, odnosno kritike koje su objavljene u časopisima: *Danica*, *Zagrebački katolički list*, *Neven*, *Jadranske vile*, *Vienac*. Škarićev se jezik opisuje isključivo u odnosu na onodobne jezične hrvatske priručnike, pravopise i gramatike.

Ključne riječi: jezik I. M. Škarića, hrvatski jezik, Sveto pismo, hrvatske filološke škole 19. st., kritike

The Language of Ivan Matij Škarić in the Light of the Changes in the Standard Literary Language in the 19th Century

The paper deals with the 19th century Croatian language translation of the Holy Script by Ivan Matija Škarić: *Sveto pismo Staroga i Novoga uvita*. Each year from 1858 until 1861 three volumes were being published in Vienna. The translator, born in Postira, on the island of Brač, translated the Bible in Zadar.

A short review of previous descriptions of Škarić's language is followed by a more detailed review of 19th century contemporary critics – Ljudevit Gaj, Vinko Pacel, Ivan Crnčić/Črnčić, Andrija Stazić, Stjepan Ivičević, Vladoje Dukat; journal *Danica*, *Zagrebački katolički list*, *Neven*, *Jadranske vile*, *Vienac*. Škarić's language has been analysed exclusively in relation to Croatian language manuals, orthographies and grammars of his time.

Key words: Croatian language, the language of Škarić's Bible translation, Croatian 19th century philological schools, critics

Branko KORNFEIND

Biskupija Željezo, Gradišće
branko.kornfeind@gmail.com

Prijevod Svetoga pisma na gradišćansko-hrvatski jezik

Prvomu biskupu Biskupije Željezo treba zahvaliti što se zalagao za to da Crkva prizna gradišćansko-hrvatski jezik kao liturgijski jezik. Gradišćanski Hrvati tako sada imaju sve liturgijske knjige i na svojem jeziku. *Novi Teštamenat* imali su već dugo, ali od *Staroga saveza*, tj. *Staroga zavjeta*, samo one dijelove, koji se *upotribljavaju* u liturgiji.

Dr. Geošić gotovo je dvadeset godina radio na prijevodu. Htio je Stari zavjet prevesti na gradišćanskohrvatski jezik te obraditi i popraviti prijevod *Novoga saveza*, tj. *Novoga zavjeta*. Vlada hebrejskim, latinskim i grčkim jezikom, a potudio se prevesti *Sveto pismo* služeći se i izvornim tekstovima na hebrejskome i grčkome, ali je prevodio i iz „izvornika“, dakle iz *Vulgate*. Evo što sam kaže: „Sveto pismo prevoditi nij samo sjesti i prepisati iz nekoliko izdavanja. Moraš znati prevoditi i originalni tekst, dakle hebrejski i grčki, uz latinski.“

Dr. Geošić trudio se i potudio, tj. uspješno je završio svoj prijevod. Usporedba raznih prijevoda pokazuje da je neke odlomke Svetoga pisma izvanredno preveo i *presadio* u hrvatski jezik. Budući da je bio malo pod *pritiškom vrmena*, jasno je da bi se poneko mjesto Svetoga pisma moglo bolje i razumljivije prevesti. U predavanju će autor istaknuti njegov izvanredni rad.

Ključne riječi: gradišćanskohrvatski kao liturgijski jezik, gradišćanskohrvatski prijevod Biblije, Štefan Geošić

The Translations of Bible in Burgenland Croatian

One should be grateful to the first bishop of Diocese Eisenstadt for his efforts that the Church recognizes Burgenland Croatian as a liturgical language. Therefore Burgenland Croats have all liturgy books translated into their own language. New Testaments has been translated long ago, but only parts of the Old Testament that are used in liturgy were translated until recently.

Štefan Geošić has been translating Old Testament for 20 years, but he also revisited and corrected the translation of New Testament. As he speaks Hebrew, Latin, and Greek, he used original Biblical texts as well as Vulgate. He said: „To translate the Holy Script does not mean just to sit and to copy several other translations. You have to be able to translate original text, hence Hebrew, Greek and Latin.“ He was able to do it and succeeded. Comparison of his and other translations shows that some parts are excellent translations: he managed to transform the original into Croatian language well, although some parts are not that good as the translator was under the time pressure. This paper will analyze some of his brilliant solutions.

Key words: Burgenland Croatian as liturgical language, Burgenland Croatian Bible translation

Lidija MATOŠEVIĆ

Sveučilište u Zagrebu, Sveučilišni centar za protestantsku teologiju *Matija Vlačić Ilirik*
lidija.matosevic@tfmvi.hr

Ruben KNEŽEVIĆ

Sveučilište u Zagrebu, Sveučilišni centar za protestantsku teologiju 'Matija Vlačić Ilirik'
ruben.knezevic1@gmail.com

Hrvatski bezimprimaturni biblijski prijevodi

U radu se kronološki prikazuju hrvatski biblijski prijevodi koje su objavili nekatolički izdavači, odnosno biblijska društva ili razne organizacije protestantske provenijencije te autori pojedinci iz protestantskih crkava ili same crkve. Predstavljaju se motivi nastanka, koncepcija, metodologija te karakteristike i specifičnosti tih prijevoda kao i njihova recepcija te valorizacija u hrvatskoj biblijskoprevodilačkoj baštini. Neki su od ovih prijevoda priređeni na temelju izvornika, dok su drugi prevedeni s engleskog jezika.

Opisuju se sljedeći prijevodi: 1) Konzul-Dalmatinov prijevod *Novoga zavjeta* objavljen 1562./63. u Urachu te Merčerićev-Cvečićev-Juričićev prijevod *Proroka* objavljen ondje 1564; 2) pohrvaćena verzija Karadžićeva *Novoga zavjeta* i Daničićevih *Psalama* koju je priredio Bogoslav Šulek 1877; 3) parafrazirani prijevod *Poslanice Rimljanima* (1971.) i cijeloga *Novog zavjeta* (1982.) objavljen u izdanju zagrebačke *Duhovne stvarnosti* i prijevodu M. Lovrec, B. Lovreca i Ž. Grujića; 4) *Novi zavjet* u prijevodu B. Đakovića, objavljen 1989. i u kasnijim izdanjima te njegov prijevod cijeloga *Svetog pisma* iz 2000; 5) *Novozavjetni* prijevod Đ. Martinjaka (1993.) i njegova revizija Šarićeva izdanja (1998.); 6) *Prijevi Novog zavjeta* (od 1998.) i cijeloga *Svetoga pisma* (2012 i 2016.) I. Vrtarića; 7) *Prijevi Novoga zavjeta* R. Kneževića (2001.); 8) *Prijevi Novoga zavjeta* M. Jovanovića (od 2003.); 9) *Novi zavjet* i *Psalmi* (2006.) te prijevod cijeloga *Svetog pisma* (2012. i 2015.) nazvan *Varaždinska Biblija*; 10) *Novozavjetni prijevi* R. Telebara (2010./2011.) Spomenuti su i neki prijevodi koji su ostali u rukopisu. Svi ovi prijevodi ne nose imprimatur Katoličke Crkve stoga nisu službeno bili preporučljivi katoličkim čitateljima, premda su neki od njih imali utjecaja u katoličkim biblijskim i vjerskim krugovima.

Ključne riječi: hrvatski protestanski biblijski prijevodi, imprimatur, hrvatski protestanski biblijski prevoditelji

Croatian Biblical Translations without Official Church Approval (Imprimatur)

This paper shows a chronological overview of Croatian Bible translations published by non-Catholic publishers – Bible societies or various Protestant organizations and Protestant individuals or the church itself. It analyses motifs, concept, methodology and specificity of these translations as well as their reception and valorization as part of the Croatian Bible translation heritage. Some of these translations are based on the original text, while others are translated from English Bible translations.

The following translations are being described: 1) The Consul-Dalmatin translation of the New Testament published in 1562/63 and Merceric-Cvecic-Juricic's translation of The Prophets published in 1564 – both in Urach; 2) The croatised version of Karadzic's New Testament and Danicic's Psalms, prepared by Bogoslav Sulek in 1877; 3) The Paraphrased Translation of the Epistle to the Romans (1971) and the whole New Testament (1982) published by *Duhovna stvarnost* in Zagreb and prepared by M. and B. Lovrec and Z. Grujic; 4) New Testament Translation by B. Djaković, published from 1989 on and his translation of the entire Scriptures from 2000 on; 5) New Testament translation by G. Martinjak (1993) and his revision of Šarić's Bible (1998); 6) Translation of the New Testament (1998) and the entire Holy Scripture (2012 and 2016) by I. Vrtarić; 7) Translation of the New Testament by R. Knežević (2001); 8) Translation of the New Testament by M. Jovanović (2003); 9) The New Testament and Psalms (2006) and the translation of the entire Scriptures (2012 and 2015) called "The Varaždin Bible"; 10) New Testament translated by R. Telebar (2010/2011). There are also some translations which were not published and still exist in manuscripts. All these translations did not bear the imprimatur of the Catholic Church, therefore they could not have been officially recommended to Catholic readers, although some of them had an impact on Catholic biblical and religious circles.

Key words: *Croatian Protestant Bible translations, imprimatur, Croatian Protestant Bible translators*

Božo LUJIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

lujic.bozo@gmail.com

Novi hrvatski prijevod *Biblije*: načela i konkretni primjeri na tekstovima *Knjige Postanka*

Novi cjeloviti prijevod *Biblije* nastaje nakon pola stoljeća od izdanja *Biblije Stvarnosti*, poslije *Kršćanske sadašnjosti* ili *Zagrebačke Biblije*. U taj su novi cjeloviti prijevod *Biblije* s izvornih biblijskih jezika na hrvatski jezik uključeni mnogi bibličari s hrvatskoga govornoga područja. Prijevod je po mnogočemu izvoran, nov i svakako poželjan, a traje već petnaestak godina.

Taj će prijevod biti prvi prijevod dosad s izvornih biblijskih jezika na suvremeni standardni hrvatski jezik. Na njemu su radili prevoditelji iz Hrvatske te Bosne i Hercegovine, u tom je smislu svehrvatski. Potpomognut je financijski i stručno od Sjedinjenih biblijskih društava (UBS) u organizaciji *Hrvatskoga biblijskoga društva iz Zagreba*. To je također i ekumenski prijevod jer su u njemu sudjelovali prevoditelji iz protestantskih Crkava.

Pisan je prema načelima suvremene prevoditeljske prakse: da bude razumljiv, a opet vjeran, jezično svjež, iako je njegov izričaj nastao u različitoj kulturi, da u svojoj poruci bude razumljiv i onima koji nisu toliko osposobljeni u znanju teologije, u naraciji dinamičan i pastoralno usmjeren prema vrlo široku krugu čitatelja. Prevoditelji su, zajedno sa stilistima i lingvistima, nastojali stvoriti doista dinamičan, čitljiv, protočan i svjež prijevod, naravno, koliko je to uopće moguće.

Rad donosi tekstove novoga prijevoda iz *Knjige Postanka* u komparativnome prikazu s dosadašnjim standardnim uporabnim prijevodom *Kršćanske sadašnjosti*. Na taj način najbolje se može uočiti svekolika novina novoga prijevoda u jezičnome, a na nekim mjestima, i u stvarnome smislu. Autor ni u kojem slučaju ne želi obezvrijediti postojeći prijevod *Biblije*, nego mu je stalo istaknuti vrijednosti ovoga novoga, uz želju da se što prije pojavi u hrvatskom jezičnom prostoru.

Ključne riječi: novi cjeloviti prijevod, izvorni biblijski jezici, knjiga Postanka

New Croatian Bible Translation—Principles and Examples from Book of Genesis

The most recent translation of the entire Bible came about half a century after the Zagreb Bible which was first published by *Stvarnost*, later editions by *Kršćanska sadašnjost*. Bible scholars from different parts of the Croatian speaking area (the Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina) came together in the attempt of producing the first contemporary Croatian standard language Bible translation from the original languages, was a joint venture aimed at all Croatian speaking readers. Their work on this new and in many ways genuine translation has lasted for app. fifteen years so far.

This project organized by the Croatian Biblical Society has been supported financially and professionally by The United Biblical Society. The translation is also ecumenical as scholars of reformed churches participated in the project too. It is written according to the norm of contemporary translation, in order to be comprehensible, yet authentic; linguistically accurate; intelligible to a broad readership, even to those of poor theological knowledge; dynamic in narration; with strong pastoral impact.

The paper presents parts of this new translation from the Book of Genesis in comparison to earlier translations published by *Kršćanska sadašnjost* in order to point out lexical, stylistic and semantic differences with no attempts of devaluation of any kind.

Key words: new Bible translations, original Biblical languages, Book of Genesis

Maksimilijan MATJAŽ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Ljubljani
maksimilijan.matjaz@teof.uni-lj.si

Prijevodi *Biblije* na slovenski jezik

Slovenski jezik i književnost rađali su se i razvijali upravo s prevođenjem *Biblije*. Prvi je Bibliju na slovenski jezik pod utjecajem reformnog protestantskoga pokreta preveo Primož Trubar u razdoblju od 1555. do 1577. godine. Cjelokupni prijevod *Biblije* djelo je Jurija Dalmatina u godinama od 1575. do 1584.

U predavanju će se ukratko predstaviti povijest prevođenja *Biblije* na slovenski jezik i glavne značajke svih osam cjelokupnih i djelomičnih prijevoda. Osobita će se pozornost namijeniti obilježjima dvaju najnovijih prijevoda i dilemama povezanim uz njih: Slovenskome standardnome prijevodu (1996.) i prijevodu Jeruzalemskoga izdanja *Biblije* (2010.). U desetljećima nakon *Drugoga vatikanskoga sabora* došlo je do velikoga razvoja biblijskih, ekumenskih i literarnih znanosti, što se odražava u tim najnovijim prijevodima. U jeruzalemskome izdanju koji nastaje u okviru Katoličke Crkve tražio se – osim točnosti prijevoda u odnosu do izvornik – i zahtjev za blagozvučnošću s obzirom na uporabu u bogoslužju te odabir dobrih rješenja u starijim prijevodima.

Ključne riječi: Biblija, slovenski prijevodi Biblije, prijevod Jeruzalemskoga izdanja Biblije

Translations of the Bible into Slovene Language

Slovene language and literature were being born and developed by translating the Bible. The first translation of the Bible into the Slovene language was carried out by Primož Trubar in the years 1555-1577 under the influence of the Reform Protestant movement, while the first translation of the entire Bible was made by Jurij Dalmatin in the years 1575-1584.

The lecture will briefly present the history of translating the Bible into the Slovene language and the main features of all eight complete and some partial translations. Special attention shall be paid to the characteristics and dilemmas of the last two complete translations, namely the Slovene Standard Translation (1996) and the Jerusalem edition of the Bible (2010-). In the decades after the Second Vatican Council, there has been a major development of Biblical, ecumenical and literary sciences, which is also reflected in the last two translations. In addition to the accuracy in relation to the original, the Jerusalem edition, which originates within the Catholic Church, followed the requirement of euphony while considering the needs of the liturgical use, and prioritization of good solutions of older translations.

Key words: Bible, Slovene Bible translations, Jerusalem Bible in translation

16,00 – 18,30 Četvrtak 27. rujna 2018. Thursday 27th September 2018.

KBF

IV. STARI PRIJEVODI I HRVATSKI IDIOMI

Vera BLAŽEVIĆ KREZIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku
blazevicvera@gmail.com

Tanja KUŠTOVIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
tanja.kustovic44@gmail.com

Mateo ŽAGAR

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
mateo.zagar7@gmail.com

Biblijski tekstovi uraške protestantske tiskare u suodnosu

Biblijski se tekstovi u izdanjima hrvatskoga protestantskoga kruga u Urachu i Regensburgu sredinom XVI. stoljeća pojavljuju u više naslova i izdanja: u dvama izdanjima Novoga testamta objavljenoga u Urachu (glagoljičkom 1562. i ćirilichkom 1563.), te u lekcijama sviju također u Urachu objavljenih *Postila* (glagoljičkoj 1562., ćirilichkoj 1563), kao i u latiničkoj objavljenoj u Regensburgu 1568. godine. Tome se pridružuje i rukopis glagoljskoga prijevoda *Novoga testamta* koji potječe iz 1560. godine. Ovom će se prilikom usporediti stanje na reprezentativnom korpusu lekcija koje su zasvjedočene u svih šest predložaka. Već je uočeno da je jezično stanje među svima njima različito, a u radu će se po jezičnim razinama (pravopisnoj, grafematskoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj) nastojati prepoznati smjerove priređivačevih interveniranja.

S obzirom na golemu važnost prvoga cjelovitog novozavjetnog prijevoda na hrvatski jezik u kontekstu novovjekovnih smjernica oblikovanja književnih jezika u Europi, kao i u kontekstu čitave vertikale povijesti hrvatskoga književnog jezika, osobito je važno suočiti se s dilemama koje su imali hrvatski glagoljaši odustajući od crkvenoslavenskoga jezika i priklanjajući se čakavštini uz uključivanje elemenata štokavskoga i kajkavskoga narječja.

Ključne riječi: Biblija, protestantski prijevod, Novi Testament, Postila, jezična analiza

The Correlation of Biblical Texts from the Urach Protestant Press

Biblical texts appear under several titles and in a number of editions published by the Croatian Protestant circle at Urach and Regensburg in the 16th century: in the Glagolitic edition of the New Testament (1562), the Cyrillic one (1563), and in *Postila* lectionaries (Glagolitic from 1562 and Cyrillic from 1563), all of which were printed at the Urach press. The Latin version of *Postila* was published at the Regensburg press in 1568. They are joined by the Glagolitic manuscript of the New Testament from 1560. On this occasion we are going to compare the representative corpus of lectionary texts, attested in all six templates. Although their different linguistic status has already been observed, we will try to identify the course of the editor's intervention on various linguistic levels (orthographic, graphematic, morphological, syntactic and lexical).

Considering the huge impact of the first complete Croatian translation of the New Testament, both in the context of the modern period guidelines for formation of European literary languages and the entire history of Croatian literary language, it is quite important to perceive the challenges the Croatian Glagolites faced in the process of abandoning Old Church Slavic and embracing Chakavian dialect including Shtokavian and Kajkavian elements.

Key words: the Bible, the Protestant translation, the New Testament, Postila, linguistic analysis

Marina SCHUMANN

Sveučilišni centar za protestantsku teologiju *Matija Vlačić Ilirik*

marina.schumann@tfmvi.hr

Posvetne poslanice uz reformacijske prijevode *Biblije* – komparativna analiza žanra

U stoljeću reformacije i *Tridentskoga koncila*, kada je latinska *Vulgata* dobila dekretsku potvrdu isključivosti za Rimokatoličku crkvu kao jedina legitimna verzija Svetoga pisma, na protestantskim područjima redaju se njegovi prijevodi na narodne jezike: njemački, francuski, nizozemski, danski, švedski, finski, mađarski i, također, hrvatski. Iako su postojali hrvatski glagoljaški prijevodi u rukopisnom obliku već u srednjem vijeku, tisak koji je uveo medijsku revoluciju u Europu i izdanje *Novoga zavjeta* hrvatsko-uraške tiskare na dvama pismima, glagoljici 1562./1563. i ćirilici 1563. godine te starozavjetnih proroka na latinici 1564. godine, od neprocjenjive je važnosti za hrvatsku i europsku kulturu. Posvetne poslanice koje su pridodavane ovim prijevodima žanr su za sebe, koji ne govori samo o glavnoj namjeri prevoditelja i urednika, nego također otvara pogled u religijski svjetonazor njihova kruga, dileme i odluke vezane uz prevođenje kao umijeće, promišljanja o financiranju projekta, kao i zanimljivosti o narodima kojima su prijevodi bili namijenjeni.

Osobito je zanimljiv primjer takve poslanice predgovor Primoža Trubara uz glagoljičko izdanje *Novoga testamenta* na hrvatskom jeziku (1562./1563.), koji se u ovom radu analizira i uspoređuje s drugim posvetnim poslanicama uz biblijska izdanja reformacijskoga razdoblja, kao što su Trubarove uz slovenska, Tyndaleove i Cranmerove uz engleska ili Károlyijeva uz mađarsko, kao i s drugim ključnim tekstovima vezanima uz prevođenje Svetoga pisma, kao što su Lutherov *Sendbrief vom Dolmetschen* ili Erazmov *Paraclesis ad lectorem pivm* uz novi latinski prijevod *Novoga zavjeta*.

Ključne riječi: Hrvatska Biblija, biblijsko prevođenje, reformacija, Primož Trubar, posvetna poslanica

Dedicatory Prefaces to the Reformation Bible Translations: A Comparative Analysis of the Genre

In the century of the Reformation and the Tridentine Council, when the Vulgate was declared the sole legitimate version of the Scripture for the Roman Catholic Church, translations into the vernacular proliferated in all areas of the Protestant Reformation: German, French, Dutch, Swedish, Finnish, Hungarian, and also Croatian. Even though there had been Croatian Glagolitic translations since the Middle Ages, movable print triggered a communicational revolution in Europe and the Urach edition of the Croatian New Testament in two scripts – Glagolitic in 1562/1563 and Cyrillic in 1563 – as well as the Old Testament Prophets in Latin script in 1564, was an event of seminal importance for both Croatian and European culture as a whole. Dedicatory epistles/prefaces added to these translations are a genre in its own right, which speaks not only of the primary intention of the translator(s) and editor(s), but also offers an insight into the religious worldview of their circles, dilemmas and decisions linked to the art of translation, reflections related to the project financing, and also interesting details on the peoples that these vernacular translations were intended for. A particularly illustrative example of the genre is Primož Trubar's preface to the Glagolitic edition of *Novi testament* in Croatian (1562/1563), which is here analyzed and compared to other dedicatory epistles added to Reformation Bible translations, such as Trubar's (Slovenian), Tyndale's and Cranmer's (English), Károlyi's (Hungarian), as well as other crucial texts linked to Bible translation, Luther's *Sendbrief vom Dolmetschen* or Erasmus' *Paraclesis ad lectorem pivm* added to his new Latin translation of the New Testament.

Key words: Croatian Bible, Bible translations, Primus Trubar, dedicatory epistle, Bible prefaces

Amir KAPETANOVIĆ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
akapetan@ihjj.hr

Starohrvatska štokavština dviju starozavjetnih knjiga iz Dubrovnika

Rukopis starohrvatskoga (štokavskoga) prijevoda dviju starozavjetnih knjiga (*Knjige Postanka i Knjige Izlaska*) iz Dubrovnika s konca 15. ili početka 16. stoljeća do sada nije objavljen, pa se zato vjerojatno i ne spominje u dosadašnjim pregledima prijevoda *Biblije* u Hrvata. Rukopis se čuva u dubrovačkom Samostanu Male braće (u Brlekovu katalogu br. 260). Nepoznat je i prevoditelj i prepisivač toga rukopisa.

To što je prijevod ostao u rukopisu do današnjih dana, vjerojatno je i razlog što nije bio predmetom sustavne filološke analize, osim u prilogu autora objavljenom 2010. godine (*Genesis et Exodus: zwei altkroatische Bücher des Alten Testaments und die älteste ragusanische Prosa*). U tom radu utvrđuje se na temelju tekstološke analize pogrešaka da je riječ o prijepisu starijega prijevoda. Prikazuju se i neke osnovne značajke jezične uporabe kako bi se tekst mogao pouzdano ubicirati u prostor štokavskoga Dubrovnika i njegove bliže okolice. Nekoliko uzoraka prijevoda uspoređuje se s nekim onodobnim i mlađim hrvatskim prijevodima *Biblije*.

Ovaj prilog nastavak je prethodnih istraživanja započetih u spomenutom članku iz 2010. godine jer će se u njemu detaljnije analizirati jezična uporaba u kontekstu dubrovačkih tekstova s konca 15. i početka 16. stoljeća. Posebna će se pozornost posvetiti analizi transkripcijskih i interpretacijskih problema vezanih uz biblijske antropone u tom prijevodu.

Ključne riječi: starohrvatski štokavski jezik, starozavjetne knjige, Dubrovnik

Old Croatian Štokavian Language of Two Old Testament Books from Dubrovnik

One manuscript of an Old Croatian (Štokavian) translation of two books of the Old Testament (Genesis and Exodus), dated to the late 15th or early 16th century from Dubrovnik, has never been published; it is likely for this reason that it has not been mentioned in the literature concerning translations of the *Bible* into Croatian. The manuscript is kept at the Friars Minor Monastery in Dubrovnik (no. 260 in the Brlek catalogue). Both the translator and the scribe of this manuscript are unknown.

Likely because this translation has remained in manuscript form, it has not been the subject of systematic philological analysis, except in this author's 2010 paper (*Genesis et Exodus: zwei altkroatische Bücher des Alten Testaments und die älteste ragusanische Prosa*). On the basis of a text linguistics error analysis, the 2010 paper confirms that it is a transcription of an older translation, and displays some basic characteristics of linguistic use sufficient to reliably locate the text in the region of Štokavian Dubrovnik and its immediate surroundings. A few samples of the translation are compared with some contemporaneous and younger Croatian *Bible* translations.

This paper is a continuation of previous research that began with the aforementioned 2010 article; it will provide a more in-depth analysis of language use in the context of late 15th- and early 16th-century texts from Dubrovnik. Special attention will be paid to an analysis of transcription and interpretation problems related to biblical anthroponyms in this translation.

Key words: Old Croatian Štokavian, Old Testament Books, Dubrovnik

Marijana HORVAT

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
mhorvat@ihjj.hr

Andrea RADOŠEVIĆ

Staroslavenski institut
aradosevic@stin.hr

Usporedba biblijskih citata iz Divkovićevih *Besjeda* s Kašićevom *Biblijom*

Dosad je već poznato i u mnogim radovima isticano da je fra Matija Divković utemeljitelj književne djelatnosti bosanskih franjevaca na narodnom jeziku, odnosno da su njegova djela znatno utjecala na franjevačku književnost 17. i 18. stoljeća, kako izborom tematike moralno-didaktičnih tekstova, tako i nasljeđivanjem stilskih postupaka i jezika. Njegovim su putem poslije krenuli mnogi franjevački pisci koji su djelovali u Bosni i Hercegovini, a izravno je utjecao na autore hrvatskih krajeva koji su pripadali Bosni Srebrenoj. Utvrđen je i njegov utjecaj na isusovca Bartola Kašića, pisca prve hrvatske gramatike i autora prvoga prijevoda *Biblije* na hrvatski jezik. Iako je taj prijevod ostao u rukopisu do naših dana (1999./2000.), iznimno je važan, između ostaloga, i po tome što pokazuje da Kašić slijedi jezično-stilska svojstva starijih prevoditelja nabožnih djela i biblijskih tekstova.

Stoga će se u ovome radu na primjerima biblijskih citata kojima obiluju Divkovićeve *Besjede* (1616.) i njihovom usporedbom s primjerima iz Kašićeve *Biblije* pokušati pokazati da je na jezično-stilskoj razini postojala uporabna norma koju nabožni pisci poštuju, odnosno literarna koine koja je povezivala hrvatsku književnost dalmatinsko-dubrovačkoga kruga s bosansko-franjevačkim, a koja je imala veliku ulogu u širenju štokavštine u pisanoj praksi i procesima standardizacije hrvatskoga jezika na štokavskoj osnovici. Također će se osvrnuti i na odnos promatranih djela prema izvornicima s kojih su prevedena. Kašić je prevodio s *Vulgate*. Kako je najčešće prevodio *ad litteram*, njegova je ovisnost o izvorniku najizrazitija upravo u *Bibliji*. S druge strane, Divković je prevođenju teksta pristupao slobodnije, ali je polazna pretpostavka da bi njegova vjernost izvorniku mogla biti najveća.

Ključne riječi: Matija Divković, *Besjede*, Bartol Kašić, Kašićev prijevod *Biblije*

The Comparison of the Bible Quotes in Divković's Sermons with Kašić's Bible

It is well known and often highlighted that Fr. Matija Divković is the founder of Bosnian Franciscan vernacular literature written in the Croatian language. His works influenced the Franciscan literature in 17th and 18th century in terms of selection of subject matter and also linguistically. Many Franciscan writers in Bosnia and Herzegovina followed his footsteps in shaping the literary language. Divković had a particularly strong influence on religious writers in *Bosna Srebrena*. The Jesuit Bartol Kašić, the author of the first Croatian Grammar as well as the first Bible translation into Croatian, was also influenced by his works. Although Kašić's Bible translation has remained a manuscript, it still represents a great source of stylistic and linguistic studies of biblical texts in comparison with other Croatian Bible translations.

The result of comparing extracts from Divković's sermon collection *Besjede* with Kašić's Bible translation suggest the existence of a linguistic and stylistic norm authors of religious texts were following. This literary koiné links the Croatian literary circle of the Dalmatian-Ragusa region to Bosnian Franciscan literature, thus playing an important role in spreading the Shtokavian dialect in the process of standardization of the Croatian language. Furthermore, this paper will also reflect on the correspondence between the translations and their source with particular reference to Katančić's and Divković's Bible translations.

Key words: Matija Divković, *Sermon Collection Besjede*, Bartol Kašić, Kašić's Bible translation

Vuk-Tadija BARBARIĆ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
vtbarbar@ihjj.hr

Ivana ETEROVIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
isankovi@ffzg.hr

O utjecaju lekcionara na hrvatski protestantski prijevod *Novoga testamenta*

Prvi hrvatski cjeloviti prijevod *Novoga zavjeta* nastao je početkom druge polovice 16. stoljeća zahvaljujući djelatnosti hrvatskih protestanata Stjepana Konzula i Antuna Dalmatina. Godine 1562./1563. objavljen je u dva izdanja: glagoljicom i ćirilicom. Hrvatski su se protestanti pri njegovu prevođenju služili višestrukim predlošcima, među kojima se, kako se doznaje iz predgovora Primoža Trubara prvomu dijelu slovenskoga izdanja *Novoga testamenta* (1557.), spominje i hrvatska misna knjiga nedavno objavljena latinicom u Veneciji, što bi mogao biti *Lekcionar Bernardina Splićanina* (i to upravo njegovo drugo izdanje, poznatije kao *Zborovčićev lekcionar*).

Ovisnost je hrvatskoga protestantskog prijevoda o starijim vernakularnim prijevodima prepoznata još krajem 19. stoljeća u radovima A. Leskiena i M. Rešetara, što je potvrdila usporedba *Evandelja po Mateju* iz toga izdanja s *Bernardinovim lekcionarom* i hrvatskim staroslavenskim prijevodom I. Poloviča na samome početku 20. stoljeća. Unatoč početnim obećavajućim rezultatima, nakon cijeloga stoljeća još ne postoji usmjereno istraživanje koje bi nastojalo utvrditi kolikih su doista razmjera ti utjecaji. U ovomu će se izlaganju nastaviti gdje su prethodna istraživanja stala iznošenjem nove spoznaje o utjecaju lekcionara na hrvatski protestantski prijevod *Novoga testamenta*.

Ključne riječi: hrvatski jezik, 16. stoljeće, reformacija, protestanti, prijevod, Novi testament (1562./1563.), *Lekcionar Bernardina Splićanina*

On the Influence of Lectionaries in the Croatian Protestant Translation of the New Testament

The first Croatian complete translation of the New Testament dates from the beginning of the second half of the 16th century, thanks to the work of Croatian Protestants Stjepan Konzul and Antun Dalmatin. It was published in 1562/1563 in two editions: Glagolitic and Cyrillic. While working on this translation, Croatian Protestants relied on different sources. As we learn from Primož Trubar's foreword to the first part of the Slovenian translation of the *New Testament* (1557), a Croatian Mass book, printed at that time in Venice in the Latin script, is being mentioned among these sources. This book could be the *Bernardin Splićanin's Lectionary*; more precisely, its second edition, which is known as the *Zborovčić's Lectionary*.

The dependence of Croatian protestant translation on older vernacular translations has been recognized already in the late 19th century in the works of A. Leskien and M. Rešetar, and was confirmed at the very beginning of the 20th century in I. Polovič's comparison of *The Gospel According to Matthew* from the mentioned edition with *Bernardin's Lectionary* and the Croatian Church Slavonic translation. Despite the initial promising results, a whole century later there is still no focused research on the real extents of these influences. In this paper we will continue where previous investigations have ended and present new findings on the influence of lectionaries in the Croatian protestant translation of the New Testament.

Key words: Croatian language, 16th century, Reformation, Protestants, translation, New Testament (1562/1563), *Bernardin Splićanin's Lectionary*

Željka BRLOBAŠ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
zbrlobas@ihjj.hr

Martina HORVAT

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
mshorvat@ihjj.hr

***Biblija u izvorima za leksikografsku obradu
Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika***

Povijesnomu *Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika* u leksikografskoj obradi velik su književni izvor i djela religiozno-duhovne tematike, npr. zbirke propovijedi, opisi kršćanskih dužnosti i istina te crkvene povijesti, životopisi svetaca, katekizmi, molitvene knjižice. Ta su djela uz ostale književne vrste različite tematike (od 16. st. do prve polovice 19. st.) očuvala izričaj kajkavskoga hrvatskog književnog jezika.

U ovom se radu analiziraju djela koja sadrže kajkavske tekstove biblijskoga kanona, a to su ponajprije sadržajno zastupljena novozavjetna evanđelja najčešće kao temelj za tumačenja u propovijedima. Stoga se navode autori, naslovi tekstova evanđelja kao leksikografskih književnih izvora i njihova osnovna sadržajna struktura (npr. Vramec, Petretić/Krajačević, knjige evanđelja u 18. i 19. st.). Pritom se na temelju istovrsnih dijelova tekstova suspostavljaju primjeri i uspoređuju sličnosti i razlike u sadržaju i jezičnom autorskom izričaju. S jezikoslovnoga stajalište analiziraju se osnovna fonološka i morfološka obilježja, posebice s obzirom na anorgansku i organsku sastavnicu hrvatskoga književnog jezika kajkavske stilizacije.

Ključne riječi: kajkavski hrvatski književni jezik, Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, Biblija, Novi zavjet, evanđelje

***The Bible in Sources for the Lexicographic Analysis
in the Dictionary of the Croatian Kajkavian Literary Language***

The historical *Dictionary of the Croatian Kajkavian Literary Language* uses numerous works of religious and spiritual subject matter as sources, e.g. collections of sermons, descriptions of Christian duties and truths, as well as church histories, biographies of saints, catechisms, and prayer books. These works, in addition to other types of literature with varying subject matter (from the 16th to the early 19th century), maintain the expression of the Croatian Kajkavian literary language.

This paper analyses those works that contain biblical canonical texts in the Kajkavian dialect; these are mainly New Testament gospels, most often as the foundation for interpretation in sermons. Authors, the titles of gospel texts as lexicographic literary sources, and the basic structure of their content are listed (e.g. Vramec, Petretić/Krajačević, 18th and 19th century book of gospels). Examples from equivalent pieces of text are juxtaposed and they are compared in terms of content and the author's linguistic expression. From a linguistic perspective, basic phonological and morphological characteristics are analysed, with a view to the anorganic and organic components of the Kajkavian stylisation of the Croatian literary language.

Key words: Kajkavian Croatian literary language, Dictionary of the Croatian Kajkavian Literary Language, Bible, New Testament, Gospel

Alojz JEMBRIH

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

ajembrih@hrstud.hr

Kajkavski *Novi zavjet* Ivana Ruperta Gusića iz 19. stoljeća

Hrvatski kajkavski književni jezik u Zagrebačkoj biskupiji bio je od 16. do druge polovice 19. stoljeća u duhovno-pastoralnoj službi. U tih tri i pol stoljeća u toj Biskupiji nije bilo tiskane cjelovite *Biblije* već samo *Evangeliomi* / *Evandelistari* za sve nedjelje i blagdane kroz crkvenu godinu.

Budući da je u rukopisu do danas ostao cijeli *Novi zavjet* pisan kajkavskim književnim jezikom, posvećen zagrebačkom biskupu Maksimilijanu Vrhovcu, u prijevodu Ivana Ruperta Gusića, zaključiti je da prijevod potječe iz prve polovice 19. stoljeća. Iako se je za rukopis znalo još početkom 20. stoljeća, u hrvatskoj filologiji i biblicistici nije bio u interesu istraživanja. Taj *Novi zavjet* bio je priređen za tisak no do ovog dana nije ugledao svjetlo dana. Stoga se u izlaganju osvjetljavaju nastanak, autorstvo te jezična obilježja rukopisa kajkavskoga *Novoga zavjeta*.

Ključne riječi: Ivan Rupert Gusić, rukopisni *Novi zavjet*, prijevod na kajkavski književni jezik

Kajkavian 19th Century New Testament by Ivan Rupert Gusić

Croatian Kajkavian literary language in Zagreb Diocese served the spiritual and pastoral function from 16th until 19th century. During those three and a half centuries this Diocese did not have the translation of the whole Bible, but only *Evangeliomi* / *Evandelistari* for Sundays and Holidays during the church year.

As the complete manuscript of New Testament translated into Kajkavian literary language by Ivan Rupert Gusić and dedicated to Zagreb bishop Maksimilian Vrhovec is preserved, one could conclude that it was written in the first half of 19th century. It was completely ready for the print, but it has **never** been printed.

Although it's existence has been known since the beginning of 20th century, Croatian philologists and Biblical scholars did not analyze it. Therefore this paper analyses its origin, the authorship and linguistic features of this Kajkavian New Testament.

Key words: Ivan Rupert Gusić, manuscript of *New Testament*, translation into Kajkavian literary language

9,30 – 11,45

Petak 28. rujna 2018.

KBF

Friday 28th September 2018

V. BIBLIJA I HRVATSKI JEZIK

Mijo LONČARIĆ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

mijo.loncaric@gmail.com

Osvrt na jezik Katančićeve Biblije

U izlaganju se govori o radu Petra Matije Katančića prije njegova prijevoda *Biblije* koji se mogu smatrati predradnjama, pripremama za prijevod. On je 1788. viđen u krugu Maksimilijana Vrhovca, koji je nastojao da se *Biblija* prevede na hrvatski književni jezik s kajkavskom osnovom (1803 ...). Iznose se životni uvjeti za tako velik posao: 1799. – slučaj Katančić, tj. postupci protiv njega zbog političkoga djelovanja: razrješenje na Sveučilištu s lažiranim razlozima (nesposoban je raditi zbog psihičkih problema); 1800. – umirovljenje, zatvoren u samostan, ne smije ga napuštati, radovi mu se oduzimaju, neobjavljaju (s izuzecima); 1804. – komentar Plinijeve “geografije” – odbijena posveta caru i objavljujvne (“pokušava upisati previše slavenskih etimologija”); 1809. – 15. siječnja počeo prevoditi *Sveto pismo psalmima Pisme Davida*; 1816. – 20. srpnja, dovršio *sedmolitni trud* – prijevod *Svetoga pisma*. Katančić u prijevodu slijedi: ranije hrvatske lekcionare, i to prvenstveno budimske 18. st.; stare hrvatske pisce i hrvatske leksikografe. Katančić umire 23. svibnja 1825. pa je prijevod za tisak pripremio Grga Čevapović. Djelo je objavljeno 1832. kao prvi tiskani prijevod čitavoga djela na hrvatskom jeziku (i paralelno na latinskom).

Zbog događanja u kulturnom i političkom životu Hrvata (hrvatski narodni preporod), relativno hermetičkoga, specifična jezika te pravopisa prijevod nije imao veći odjek. I stručne su kritike, Daničića i vukovaca, loše ocijenile prijevod, posebno zbog metode *riječ po riječ*. Novija analiza pokazuje da su kritike većinom neopravdane te da “Katančićev prijevod predstavlja odlučan korak u standardizaciji hrvatskoga jezika.” U radu se na izabranom uzorku teksta (*Oče naš* i drugo), s usporedbom od Kašića do danas, pokazuju se značajke Katančićeva prijevoda.

Ključne riječi: Katančić, prijevod Biblije, odjek

The Language of Bible Translation by Matija Petar Katančić

This paper presents preparatory work by Matija Petar Katančić, seen in 1788 in the circle of Maximilian Vrhovec, who had tried to translate the Bible into Croatian literary language based on Kajkavian dialect (1803 ...). It speaks about several prerequisites for such a major task: *Katančić case* – opposition to his political actions and his being hired from the University under false pretense (incapable due to mental problems). Katančić was retired in 1800, closed up in a convent which he was not supposed to leave. His published papers were confiscated, new ones were not published. His dedication to the czar, as well as his commentary of Pliny's *geography* was rejected in 1804 (“he is trying to put down too many Slavic etymologies”). He started to translate the Bible on 15th January 1809 with *Pisme Davida* 'David's Songs'. On 20th July 1816 he finished his *seven years of work* – translation of the Holy Script. Katančić's translation follows 1. earlier Croatian lectionaries, esp. from Budim 18th century translations, 2. old Croatian writers, 3. Croatian lexicographers. On 24th May 1825 Katančić dies. The manuscript was prepared for print by Grga Čevapović and published in 1832 as the first Croatian complete Bible translation (Latin translation included). This translation did not get the reception it deserved due to cultural and political movement at that time, its hermetic, specific language and orthography. Critics were mostly negative, esp. the word for word translation method. Later analysis prove that this criticism was mostly unjustified as “Katančić's translation is an important step in the standardization of the Croatian language”. In this paper examples from Katančić's translation (*Our Father* and other) will be compared to other translations.

Ključne riječi: the case of I. M. Katančić, Bible translation, reception and critics

Danijel BERKOVIC

Biblijski institut, Sveučilišni centar za protestantsku teologiju *Matija Vlačić Ilirik*
dberkovi@outlook.com

Boris BECK

Fakultet političkih znanosti, Zagreb
boris.beck@fpzg.hr

**Abdominalni organi u izvorniku i hrvatskim prijevodima *Psaltira*
– psihosomatski i metonimijski aspekti**

U ovom se radu pokazuje važnost leksika povezanoga s anatomijom abdominalnih organa kako bi se unaprijedilo razumijevanje biblijskoga *Psaltira* i olakšalo njegovo prevođenje. Organi u trbušnoj šupljini u biblijskim tekstovima, pa tako i u *Psaltiru*, pojavljuju se u dva aspekta – s jedne strane spominje se njihova uloga u probavljanju hrane, a s druge se smatraju sjedištem osjećaja. Želudac i utroba opisuju se kao središte probavljanja hrane, ali su ondje smješteni i osjećaji.

Crijeva, jetra i bubrezi identificiraju se kao najdublje središte iskustva i izvor strasti, a osobni su doživljaj i vjersko iskustvo psalmista popraćeni nizom psihosomatskih simptoma poput opće slabosti i iscrpljenosti te navalom suza. Dok psalmist uzdiže svoju dušu (sebe) ili svoje ruke prema nebu (Bogu), njegova ga nutrina (bubrezi, jetra) upozorava i upravlja po životnu putu, čime se organi i metaforiziraju. Budući da su na hrvatskom jeziku metonimijski izrazi koji smještaju osjećaje različiti od hebrejskih, to stavlja pred prevoditelje problem čija se rješenja podastiru na nizu primjera – od doslovnih prijevoda do raznih perifraza.

Ključne riječi: anatomija, abdominalni, organi, *Psaltir*, psalmist, metafora, perifraza

***Abdomenal Organs in Source Text and Translations of the Biblical Psalter:
Psychosomatic and Metonymic Aspects***

The paper discusses the relationship between lexis and the abdominal organs in biblical Psalter, and their importance to improve and advance the understanding of the Psalter and its translations. Abdomenal and belly organs in biblical texts and the Psalter show two aspects – at one end they relate simply to food digestion, at the other they clearly represent human emotive and emotional state.

Though the stomach and the human guts are described as the centre of food digestion, biblical texts also locate the deepest human feelings there. Guts, liver or kidneys are regularly identified as the deepest centre of emotions or even passion. The psalmist's personal religious experiences are often followed by psychosomatic manifestations, such as, general exhaustion, tiredness or flooding of the tears. While the psalmist raises his soul (himself) or his hands towards the heavens (God), his innards (kidneys, liver) warns him and directs his life path, whereas these organs become metaphors. Since in the Croatian language metonymy and in reference to human emotional conditions, differ from Hebrew, biblical source language; this is a challenge for biblical translator, i.e from word-to-word or a periphrasis translation.

Key words: abdominal organs, guts, psychosomatic, innards, Psalter, metaphor

Emma BOTICA

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
ebotica@ffzg.hr

Nives KLAIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
nives.klaic@hotmail.com

Glagolska obilježja hrvatskih prijevoda i biblijski stil

U hrvatskomu se jeziku kao obilježje biblijskoga stila redovito navode jednostavni glagolski oblici aoristi i imperfekt. Aorist je prilično živ u mnogim hrvatskim govorima, dok je imperfekt znatno rjeđi, posebno u nekim inačicama (*znadijah* vs. *znah*). Veća pojavnost prvoga, a osobito drugoga, dovoljna je da se uoči kao obilježje biblijskoga stila. Uporaba arhaizama i općenito stilski obilježenih glagola drugo je obilježje biblijskoga stila povezano (i) s glagolima. Međutim, nije poznato koja su druga obilježja biblijskoga stila povezana s glagolima, a posebno glagolskim obilježjima (vrijeme, broj, vid, način i dr.) jer je teorijski moguće birati različite oblike.

U radu se na temelju različitih hrvatskih prijevoda dvaju tekstova iz dva evanđelja, *Isus izdan i uhvaćen* (Iv 18,1-12) i *Kušnja u pustinji* (Mt 4, 1-11) promatra dvoje: odabir samih glagolskih leksema, vidski ili općenito značenjski različitih, istokorijenskih ili raznokorijenskih te odabir različitih glagolskih oblika i same vrste riječi. Naime, pokazalo se da katkada glagolu u jednomu prijevodu odgovara imenica ili cijela sintagma u drugomu, ili da glagola na istomu mjestu uopće nema.

Na temelju raščlambe glagola pokušat će se odrediti imaju li pojedini hrvatski prijevodi, a posebno njihova nova izdanja, vlastiti stil u prijevodu ili ne. Neki su raščlanjeni hrvatski prijevodi stilski dosljedni i sustavno se služe vrlo malim brojem najčešćih glagolskih oblika, tj. uopće nemaju biblijski, nego svakodnevn (raz)govorni stil (npr. Lovrec i sur. 1983, Jovanović 2003, Djaković 1998, 2000). Drugi se prijevodi služe znatno raznolikijim glagolskim oblicima, posebno u rečenicama složenima od većega broja surečenica, što je odličje dobrog stila svojstveno književnim tekstovima, ali i obilježje (i) biblijskoga stila.

Ključne riječi: Novi zavjet, prijevodi, glagoli, biblijski stil

Verbal Features of Croatian Bible Translations and Biblical Style

Simple past forms of Croatian verbs are often mentioned as one of the Biblical style features. *Aorist* (perfective past form) is alive in many Croatian dialects today, while *imperfekt* (imperfective past form) is quite rare, esp. some of its forms (e.g. *znadijah* vs. *znah*). Unusually frequent occurrence of the first form, and esp. the second, are very noticeable in Bible translations. Archaic and marked verbs are also noticed in some Bible translations. However, other features of verbs in Croatian Bible translations have not been analysed so far.

This paper will analyse verbs and verb forms in two New Testament texts: John 18:1-12 and Mt 4: 1-11. Two features will be observed: the choice of verbal lexemes that differ in aspect, or in lexical meaning, and the choice of verbal forms (sometimes the choice of the parts of speech, as the analysis so far shows that sometimes one verb in one translation has a noun or phrase equivalent in another translation, or no equivalent at all). According to the usage of verbs the features of Biblical style of different Croatian translations will be listed. Some translations use simple unmarked language with just a few verb forms, as they do not use Biblical style (e.g. Lovrec et al 1983, Jovanović 2003, Djaković 1998, 2000). Other translations use various verb forms, esp. in complex and long sentences, which is a literary style feature, and Biblical style as well.

Key words: New Testament, Bible translations, verbs, Biblical style

Zrinka JELASKA

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
zjelaska@ffzg.hr

Nada BABIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
nada.dveri@gmail.com

Hrvatski biblijski stil

Biblija kao osebujan tekst ima svoja vlastita stilska obilježja u jezicima na kojima je sačuvana. Biblijski je stil pojedinih prijevoda na narodne jezike *prepoznatljivi način kako se na te jezike prevode*. Tako i biblijski prijevodi na hrvatski mogu pokazivati dvoje: obilježja stila izvornika prenesena u hrvatski ili istovrijedna njima (poput vrlo česte suzračnice *i*) i obilježja hrvatske biblijske prijevodne tradicije (poput redosljeda riječi). Prva je vrsta obilježja glavna tema teolozima i drugim biblijskim stručnjacima, koji proučavaju izvornike, a u prijevodima točnost i uspješnost te istovrijednost u odnosu na izvornik, poglavito u odnosu sa značenjem izvornika i jezičnim sredstvima kojima se izražava. Drugu vrstu obilježja proučavaju kroatisti i kroatolozi u različitim hrvatskim biblijskim prijevodima. Njih više zanima utjecaj hrvatskoga jezika na jezik prijevoda i utjecaj jezika biblijskoga prijevoda na hrvatski jezik i hrvatsku kulturu. Oni proučavaju različite hrvatske biblijske prijevode svjesni da je većina hrvatskoga naroda i u povijesti, a posebno otkako se euharistija slavi na hrvatskome, primala biblijske tekstove isključivo na svojem jeziku.

U radu se s navode i opimjeruju spomenuta i druga obilježja hrvatskoga biblijskoga stila. Primjerice postpozicija sročnoga atributa dijelom je odraz latinskoga prijevodnoga predloška, ali je u hrvatskome to postalo obilježje biblijskoga stila baš zato što to nije obično hrvatsko sintaksno obilježje, a k tomu je prisutno i u hrvatskoj književnosti, posebno usmeno. Uslijed neprekinutoga unosa biblijskih tekstova veliki broj jednostavnih prošlih vremena ili osebujan niječni imperativ postali su prepoznatljivim obilježjima biblijskoga stila. U radu se raščlanjuje i odnos pojedinih hrvatskih prijevoda prema hrvatskomu biblijskomu stilu.

Ključne riječi: biblijski prijevodi, hrvatski jezik, biblijski stil

Croatian Biblical Style

As a distinct text the Bible has its own stylistic features in the languages in which it has been preserved. Translations into national languages often have their own recognizable way to translate Bible texts. Biblical translations to Croatian can indicate two things: the characteristics of the style of the original translated into Croatian or equivalent to them (such as very common nouns) and the features of the Croatian Biblical translation tradition (like the word order). The first is a feature of the theological theme of the theologians and other biblical experts who study the original, and in translating accuracy and success and equivalence with respect to the original, especially in relation to the meaning of the original and the linguistic means to which it is expressed. Another type of feature is studied by Croatian language experts in various Croatian Biblical translations. They are more interested in the influence of the Croatian language on the language of translation and the influence of the language of the Bible translation on Croatian language and Croatian culture. They study different Croatian Biblical translations aware that most of the Croatian people throughout history, especially today when the Eucharist is being celebrated in Croatian, received Bible texts exclusively in their own language.

The paper also quotes and implements the mentioned and other features of the Croatian biblical style. For example, the postposition of the constellation attribute is a reflection of the Latin translation template, in which this was usually a linguistic characteristic, but in Croatian it became a feature of the biblical style because it is not usually a Croatian syntax. Due to the continuous writing of Bible texts a large amount of simple past times or a peculiar denying imperative has become a recognizable part of the biblical style. The paper also deals with the relation of some Croatian translations to the Croatian biblical style.

Key words: Bible translations, Croatiaian language, Biblical style

Ivan MAJIĆ

Katolički bogoslovni fakultet

imajic81@gmail.com

Književno-stilistička i jezična poredbena analiza hrvatskih biblijskih prijevoda *Psalma 103*

Od svih biblijskih knjiga, *Psalmi* predstavljaju poseban izazov svakomu prevoditelju zbog svojega izrazito lirskoga karaktera. Pisani u kontekstu izvođenja uz glazbenu pratnju, psalmi se najčešće dijele na himne, tužbalice i zahvalnice, premda ima dosta međusobnoga ispreplitanja. U tome kontekstu u psalmima možda najjasnije dolazi do izražaja književni aspekt teksta, gdje se osim sadržajne, značenjske razine, važnom pokazuje i izrazna razina sa svim stilskim i stilizacijskim elementima kojima se određeni prevoditelj koristio.

Stoga je cilj ovoga izlaganja usporedno promotriti različita prijevodna rješenja istoga tekstualnoga predloška vodeći računa o poetičkim pretpostavkama koje iziskuje lirski tekst, pogotovo u odnosu prema jezičnoj građi te o bogatoj i zanimljivoj hrvatskoj prijevodnoj tradiciji u kojoj su na različit način prevoditelji nastojali približiti biblijski tekst čitatelju. To će biti provedeno na predlošku teksta *Psalma 103*, koji pripada vrsti himana i koji obiluje brojnim književnim figurama i stilskim sredstvima. Na njegovu se primjeru može jasno uočiti himnička, zanosna komponenta slavljenja i zahvaljivanja Bogu te lirski iznijansiran izraz koji bogatim jezičnim i stilskim sredstvima također pridonosi slavljeničkom tonu psalma.

Ključne riječi: književna analiza, stil, prijevodi Biblije, psalmi

Psalm 103: Literal, Stylistic and Linguistic Comparison of Various Croatian translations

One of the main characteristics of psalms is their literal aspect where form with its stylistic elements used by a translator is to some extent as important as meaning itself. Hence, among all books in the Bible psalms are a special challenge to any translator due to their lyrical character. As psalms were probably written to be accompanied by musical instruments, i.e. as words accompanying music, they are usually divided into hymns, laments and thanksgiving psalms, although those features may be found in only one psalm.

This paper compares different translations of the same text having poetic foundation in mind that a lyrical text requires, esp. their linguistic features, and rich and interesting Croatian translation tradition which used different ways to present Biblical texts to Croatian readers. As a hymn that has many literature figures and other stylistic features, the text of psalm 103 will serve as an example of psalms which have a hymnic, devoted component of praising the Lord and thanking Him, i.e. expressing one's gratitude. It shows a subtle lyrical form with rich linguistic and stylistic features that contribute to the praising tone.

Key words: style, literary analysis, Bible translations, psalms

Dario BUDIMIR

Klasična gimnazija, Zagreb
dario.budimir5@gmail.com

Marijin Veliča, pokušaj književno-umjetničke i jezične raščlambe

Tema je ovoga rada opis evanđeoskoga hvalospjeva *Marijin Veliča* ili *Magnificat* (Lk 1, 46-56) na književno-umjetničkoj i jezičnoj razini, s osobitim osvrtom na inačicu koja se nalazi u časoslovu. Prvo motrište na književno-umjetničkoj razini obuhvatit će književnoteorijski opis teksta u kojemu će se promotriti glavna stihotvorna obilježja kao što su gradnja stiha i ritmotvorni elementi, zatim stilističko raščlanjivanje stilskih figura te žanrovski opis u kojemu se raščlanjuju obilježja književnoga roda i vrste. U drugome će se gledištu književno-umjetničke raščlambe objasniti estetsko značenje teksta te utvrditi imaju li pojedini prijevodi obilježja umjetničkoga teksta ili ona izostaju. Jezična raščlamba obuhvatit će fonetska i gramatička obilježja te istraživanje leksika hvalospjeva s osvrtom na vremensku raslojenost leksika u kojemu će se pokazati pripadaju li pojedini leksemi standardnom hrvatskom jeziku ili povijesnom standardu.

U drugome dijelu rada poredbeno će se raščlaniti najvažniji prijevodi na hrvatski jezik, a kako je izvorno riječ o biblijskome tekstu koji ima jasnu vjersku namjenu, očekivana je pretpostavka da je riječ o sličnim prijevodima. Ipak, u radu će se dokazati da postoje manja, ali i znatna odstupanja među prijevodima koje će se nazvati prijevodnim inačicama kad je riječ o promijenjenome osnovnom prijevodu hvalospjeva te izraznim inačicama ako je riječ o potpuno različitim prijevodima. U radu će se pokušati i opisati postupci koji dovode do uspješnijih ili manje uspješnih prijevoda, pritom ne zaboravljajući kako je rekao Bonaventura Duda da *Marijin Veliča* „zauzima od davnine jedno od najsvećanijih mjesta te na neki način kruni cijelu molitvu Crkve“.

Ključne riječi: Veliča, Blažena Djevica Marija, hrvatski prijevodi Biblije, časoslov, književno-umjetnička raščlamba, jezična raščlamba

The Song of Mary, an Attempt at Literary-Artistic and Linguistic Analysis

This paper aims to provide a description of the evangelical canticle *The Song of Mary or Magnificat* (Lk 1, 46-56) on a literary-artistic and linguistic level, with particular regard to the text version that appears in the liturgical hours. From the literary-artistic standpoint, a text description within the framework of literary theory is provided, and it discusses the main characteristics of the canticle's poetic lines, such as the formation of poetic lines and the rhyme-building elements. Further, it includes a stylistic analysis of the identified figures of speech, as well as genre description, which examines the features of the literary form and genre. From a different standpoint, this literary-artistic analysis explains the aesthetic meaning of the text, and establishes whether elements of an artistic text can be found in the translations. The linguistic analysis presents the phonetic and grammatical characteristics, and it explores the lexicon of the canticle. A part of the analysis is dedicated to the historically conditioned lexical stratification of the text in order to establish whether the lexemes belong to the standard Croatian or a historical standard variety of Croatian.

The other part of the paper conducts a comparative analysis of the most important translations of the canticle into Croatian language. Since it is originally a biblical text, it is presumed that a certain similarity among translations will be established. However, the thesis aims to demonstrate that there are both slight and great discrepancies among the translations. The translations shall be referred to as translation versions in cases when the basic translation of the canticle has only been slightly changed, whereas fully altered translations shall be referred to as expressive versions. This thesis also aims to describe the procedures that may lead to more or less successful translations, bearing in mind that the Song of Mary „ever since ancient times occupies one of the most important places, and in a way it crowns the whole prayer of the Church“ (Duda, 1966: 26).

Key words: The Song of Mary, Blessed Virgin Mary, Croatian translations of the Bible, liturgical hours, literary-artistic analysis, linguistic analysis

12,00 – 14,00

Petak 28. rujna 2018.

Friday 28th September 2018

KBF

VI. BIBLIJA, KNJIŽEVNOST I KULTURA

Kornelija KUVAC-LEVAČIĆ

Odjel za kroatistiku, Sveučilište u Zadru

klevac@unizd.hr

Intertekstualnost drame *K svitanju* i *Pjesma nad pjesmama* kao prototekst

Drama *K svitanju* (1927.) jedan je od prvih objavljenih tekstova dugo zanemarivane hrvatske spisateljice Side Košutić (1902.-1965.). Uglavnom se klasificirala kao simbolička drama ili dijaloški poetski tekst, no sustavnije analize zapravo nikada nisu bile provedene budući da se kritika uglavnom bavila njezinim romanima i lirskim pjesmama koji dominiraju književničnim opusom. U drami je nagoviještena tema sukoba oca i kćeri (s elementima naturalizma u iskazu i upisivanja traumatičnoga tjelesnoga iskustva glavne protagonistkinje) koji će književnica čitavo svoje daljnje stvaranje u različitim žanrovima reinterpretirati i povezivati s mistikom trpljenja i žrtve u novozavjetnom ključu. Zbog izrazite simbolizacije i alegorizacije dramskoga diskursa te uključivanja fantastičnoga modusa, tekst je ondašnjoj publici ostao ponešto hermetičan, no pomnije čitanje otkriva poveznice s europskim klasicima (Sofoklo, Shakespeare). Ipak, središnji dio istraživanja bit će usmjeren na dominantne elemente (prije svega u simboličkom imaginariju) koji upućuju na biblijsku *Pjesmu nad pjesmama* kao mogući prototekst. Ispitat će se povezanost glavne teme i prototeksta i protumačiti u skladu s ontološkom idejom mistične borbe svjetla i tame, dobra i zla u pojedinačnim ljudskim sudbinama i svijetu, koju je Sida Košutić ovim ranim književnim tekstom tek počela obrađivati. Cilj je istraživanja dokazati elemente koji omogućuju intergraciju ovoga teksta u opće razvojne tendencije hrvatske dramske književnosti prvih desetljeća 20. stoljeća, čime bi taj dio opusa Side Košutić dobio relevantno mjesto u nacionalnom kanonu.

Ključne riječi: intertekstualnost, K svitanju, Pjesma nad pjesmama, prototekst, simbolizam, moderna hrvatska drama

Intertextuality of Sida Košutić's drama 'Toward the Dawn' (K svitanju) and Song of Songs as proto-text

'Toward the Dawn' (*K svitanju*) (1927) was one of the first published texts by the Croatian woman writer Sida Košutić (1902-1965) whose work has unfortunately been ignored. It had primarily been considered as a symbolic drama or a poetic text in dialogue, yet systematic research on this work had never been conducted: criticism had mostly been directed toward her novels and lyric poems as these were the genre in which she had for the most part written. This drama evokes the theme of conflict between father and daughter (with elements of naturalism in its expression of the traumatic bodily experience of the play's main protagonist) which this writer would continue to reinterpret throughout her work and connect it with a mysticism of suffering and the victim guided by the New Testament. Due to the symbolic and allegorical nature of this dramatic discourse and the incorporation of the mode of the fantastic, this text was somewhat hermetic for her contemporaries, yet a close reading reveals ties to European classics (Sophocles, Shakespeare). And yet, the primary focus of this research will be on the dominant aspects (with emphasis on the symbolic *imaginarium*) which indicate the biblical Song of Songs as its proto-text. The connection between the main theme and the proto-text will be put into question here, in concordance with the ontological concept of the mystical battle between light and darkness, good and evil in individual human destinies, which Sida Košutić had only begun to elaborate in her early literary works. The aim of this research is to ostensibly display the elements which allow the integration of this text into the general developmental tendencies of Croatian drama in the first decades in the 20th century: this aspect of Sida Košutić's work would thus find its relevant place in the national literary canon.

Key words: intertextuality, Toward the Dawn, Song of Songs, prototext, symbolism, modern Croatian drama

Dean SLAVIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

dean.slavic@gmail.com

Sotona kao bomolohos

Frye drži da je *Biblija* kao cjelovita naracija najbliža narativnoj kategoriji komedije, a sretan završetak i naznake finalne svadbene svečanosti bivaju dokazima. Po tome bi se u *Bibliji* mogli naći i likovi koji se redovito sreću u komedijama. Sotona bi odgovarao bomolohosu, liku koji je središte komičnoga ugođaja, krađe i laže, a povezan je s hedonizmom, hranom i ženskim elementom. Bomolohosa možemo naći u robu Palestrionu iz Plautova *Hvalisavoga vojnika*, u našem Pometu, u Shakespeareovu Falstaffu iz *Henrika IV* i *Veselih žena Windsorskih*, u slugama La Flècheu i Jacku iz Molièreova *Škrtca*. Opasna je inačica nazočna i u Bukari iz *Predstave Hamleta*. Sotona je u Bibliji otac laži (Iv 8,44), nagovara na krađu hrane ili nudi hranu i njome nastoji varati, laže ženi u *Postanku* i želi ju ubiti u *Otkrivenju*, ali na kraju biva poražen.

U tekstu će se istražiti elementi: a) krađe i prijevare s hranom, b) prijevare i sukobi povezani sa ženama te c) općenito prijevare, što su obilježja bomolohosa u komedijama. Glede *Biblije*, navedeno će se primijeniti na pet scena: 1. Prvi čovjekov grijeh (Post 3) 2. Job, Sotona i Jahve (posebno 1,9-11), 3. kušnja u pustinji (posebno Mt 4,3-4) 4. Posljednja večera (posebno Iv 13,23-27), 5. Otkrivenje (posebno 12). Pri interpretaciji raščlanit će odnosi Sotone/bomolohosa s drugim likovima iz scena te usporediti s ulogom u svjetovnim komedijama.

Ključne riječi: komedija, Biblija, Sotona, bomolohos

Satan in the Role of Bomolohos

Frye considers the whole of the Bible as related to the narrative category of comedy; the happy ending and the traces of the wedding feast in the Revelation are the proofs. If his theory is correct, the Book should contain the characters usually present in the comedies. Satan would certainly be compatible to bomolochos, the character which is in the centre of the comical mood, but who also steals, lies, and is fond of the food, female element and hedonism. Bomolochos is to be found in the slave Palestrion from Plaut's *The Swaggering Soldier (Miles Gloriosus)*, Držić's Pomet from *Dundo Maroje*, Shakespeare's Falstaff from *Henry IV, Part I*, and *The Merry Wives of Windsor*, in servants La Flèche and Jack from Molière's *The Miser*. More ominous variation of the character is present in Brešan's Bukara from *The Exhibition of Hamlet in Mrduša Donja*. Satan from the Bible is a father of lies (John 8:44), instigate stealing of food, or offers food to temptation; he lies the woman in the Genesis, and tries to kill her in the Revelation, but is defeated at the very end.

The following traits will be examined in the article: a) stealing and trickery with food; b) treachery related to the female element; c) frauds in broader sense. The elements will be applied to the five biblical scenes: The Original Sin (Gen 3); Job, Satan and the Lord (Job 1:9-11); The Temptation in the Desert (Mt 4:3-4); The Last Supper (John 13:23-27); The Revelation 12. Interpretation will analyse the relation of Satan / bomolochos to the other characters involved; and the comparison with profane comedies would be also performed.

Key words: Comedy, the Bible, bomolochos, Satan

Sanja NIKČEVIĆ

Akademija za umjetnost i kulturu, Osijek
sanja.nikcevic@uaos.hr

Biblija kao inspiracija hrvatske drame i kazališta od devedesetih do Festivala kršćanskoga kazališta

Biblija je od samih početaka kršćanske civilizacije bila tema kazališnih predstava, ali kada je polovicom 20. st. zavladao sekularizam u europskom društvu, protjerana je iz glavne kazališne struje svaka afirmacija kršćanskih tema dok su se nametali kritički prikazi Biblije i kršćanstva. Unatoč promjeni političkoga sustava u Hrvatskoj početkom devedesetih i jasnog opredjeljenja čitave zemlje za kršćanstvo, na scenama glavne struje nije se puno promijenilo jer u Europi i dalje vlada sekularizam. Afirmativne biblijske teme u profesionalnom kazalištu pojavljuju se u iznimnim situacijama kao što je bio Domovinski rat (1991-94). Postavljeno je tridesetak kazališnih predstava na teme rođenja Isusova ili njegove muke a pisani su i novi tekstovi (N. Škrabe, Š. Š. Ćorić, H. Hitrec, V. Kosec Torjanac, J. Boko). Nakon rata vraća se dominacija trendova pa je biblijska tema opet gurnuta na rub, ali i dalje prisutna i u profesionalnom (npr. Nenadić, Prikazanje muke Isusove, Dubrovnik, 2014), a naročito u amaterskom kazalištu.

Predstave odabrane za Festival kršćanskoga kazališta (2015-2018) najbolji su primjer odnosa prema Bibliji danas jer pokazuju širok raspon nadahnuća u postavljanju Biblije na scenu – od klasičnih predstava nastalih prema suvremenim dramskim tekstovima (A. Marić: *Veronikin rubac*), dramatizacije prozih obrada biblijskih tekstova (S. Lagerlöf: *Legende o Kristu*, M. Gavran: *Ivan Krstitelj i njegovi prijatelji*) do autorskih kazališnih projekata: lutkarska predstava A. Šašo: *Prva priča* (o Božjem stvaranju svijeta, raju i prvom grijehu) i plesni projekt S. Baruške *Oče naš koji se pleše*.

Ključne riječi: Biblija, religiozno kazalište, književni kanon, hrvatsko kazalište, hrvatska drama

The Bible as Inspiration for Croatian Drama and Theatre from the 90's War to the Festival of the Christian Theatre

The Bible was important topic for theatre since the beginnings of the Christian civilization. With the domination of secularism in the middle of the 20th century every affirmation of Christian ideas was expelled from mainstream theatre while criticism of the Bible and Christianity was encouraged. Despite the change of the political system at the beginning of the 90's in Croatia and overall acceptance of Christianity, there were no significant changes in attitude towards biblical topics on mainstream Croatian stages - secularism remained dominant throughout Europe. Affirmation of biblical topics on professional, mainstream stages could only happen in very specific times like Homeland War (1991-94). Suddenly, more than thirty religious plays were staged on professional stages dealing dominantly with Jesus's birth and Passion and a lot of new plays were written (N. Škrabe, Š. Š. Ćorić, H. Hitrec, V. Kosec Torjanac, Jasen Boko). With the end of the Homeland War, the dominance of mainstream trends was restored and biblical themes once more pushed on the verge but remained still present in professional (eg. I. A. Nenadić, *Passion Dubrovnik*, 2014) and even more in community/amateur theatre.

Plays selected for the Festival of Christian Theatre (2015-2018) serve as the best example of contemporary theatre's relationship to the Bible because they show a wide range of staging approaches from classically staged performances based on contemporary plays (A. Marić: *Veronica's Veil*), dramatizations of novels (S. Lagerlöf: *Christ Legends*, M. Gavran: *John the Baptist and his Friends*) to individual projects like puppetry play created by Antonija Šašo: *First Story* (about Adam and Eve) and the dance project of S. Baruška *Dancing Our Father*.

Key words: Bible, religious theatre, literary canon, croatian theatre, croatian drama

Jasna ŠEGO

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

jasna_sego@hotmail.com

Uloga biblijske priče u odgoju djeteta predškolske dobi

Rad se usmjeruje na ulogu biblijske priče u odgoju djeteta predškolske dobi. Promišlja se o njezinim značajkama, ciljevima i primjerenim temama. Dijete je radoznali duh koji pomno i snažno istražuje svijet. Stoga ga treba usmjeravati i pomagati mu da razvije sve svoje potencijale. Vjerski odgoj pridonosi djetetovu cjelovitu razvoju. Kršćanski odgoj želi osposobiti dijete za cjelovit doživljaj svijeta: za divljenje i čuđenje, za radost i bol, za žalovanje i suosjećanje. U kršćanskom se odgoju kao snažno sredstvo koristi *Biblija* kao najutjecajnija knjiga ikada napisana. Ona je izvor povijesti, proroštva, mudrosti, knjiga religioznog iskustva, književnoestetska činjenica. Poučava kako se nositi s teškim životnim situacijama, kako odolijevati kušnjama, kako upućivati dijete Božjoj ljubavi; to je knjiga smjerodavna za život, ali i književnomjetničko djelo. Narativna teologija (teologija priče) govori o Bogu pripovijedanjem.

Biblija nudi priče koje pomažu djetetu u spoznajnom, afektivnom i općeživotnom području. Cilj je tih priča potaknuti dijete na autentično vjerničko življenje. Biblijske priče sadrže elemente tradicionalnih priča (mitova i legendi), realističnih priča (elementi povijesti, religijske pouke i teologije) i fikcije. Prikladne su teme za biblijsku priču u vjerskom odgoju djece predškolske dobi: Bog (ljubav, zaštita, svemoć), Isus (znak Božje ljubavi, najbolji prijatelj), postanak (stvaranje svijeta), zahvaljivanje Bogu (Bog nam prašta, zahvala za obitelj, hvalimo Boga riječima i pjesmom), molitva (za oprostjenje, za čistoću srca, za prijatelje), *Biblija*, roditelji, nebo i sl. Biblijske priče poručuju da je cilj ljudske egzistencije ljubav prema Bogu i ljubav prema čovjeku, pomažu djetetu u rastu kršćanske vjere, u bogaćenju osjećaja, stavova, vrijednosti i ponašanja. Biblijske priče motiviraju na djelovanje, mijenjaju živote, poručuju nam kakvi trebamo biti i kako trebamo živjeti.

Ključne riječi: dijete, kršćanski odgoj, Biblija, narativna teologija, biblijska priča

The Role of Bible Story in a Preschool Child Education

The paper is focused on the role of the Bible story in a preschool child education. It deals with its features, goals and appropriate topics. The child is a curious spirit that carefully and intensively explores the world. Therefore, the child needs to be directed and helped to develop all its potential.

Religious education contributes to the child's integral development. Christian education wants to educate a child for a holistic experience of the world – for admiration and wonder, for joy and pain, for complacency and compassion. In Christian education, the Bible is used as a powerful tool. The Bible is the most influential book ever written. It is the source of history, prophecy, wisdom, the book of religious experience, as well as literary aesthetic fact. It teaches how to cope with difficult life situations, how to resist temptations, how to refer a child to God's love; this book is a life-long guide, but also a literary work.

Narrative theology (theology of story) is the talk about God by story-telling. The Bible offers stories that help a child in the cognitive, affective and everyday life; the goal of these stories is to encourage a child to authentic religious life. Bible stories contain elements of traditional stories (myths and legends), realistic stories (elements of history, religious lessons, theology) and fiction. Suitable topics for Bible stories in the religious education of pre-school children are: God (love, protection, almighty), Jesus (the sign of God's love, best friend), the Genesis (creation of the world), thanksgiving to God (forgiving, thankfulness for family, praise to God with words and song), prayer (for forgiveness, for the purity of hearts, for friends), the Bible, parents, Heaven, etc. Bible stories say that the goal of human existence is love for God and love for human beings, they help the child to grow in the Christian faith, they enrich their feelings, attitudes, values and behaviors. Biblical stories motivate action, change lives, tell us what we need to be and how we should live.

Key words: child, Christian education, Bible, narrative theology, Bible story

Jelena VIGNJEVIĆ

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

jelena.vignjevic@ufzg.hr

Glas Biblije u hrvatskim početnicama do sredine 20. stoljeća

Institucijsko opismenjavanje hrvatskim jezikom započelo je s nastojanjima benediktinaca pred gotovo tisuću godina. Za očekivati je stoga da će opismenjavanje, začeto u okrilju katoličke crkve, počivati na biblijskim sadržajima kao tekstnim predlošcima. I bilo je tako. Potvrdu o tome donose brojne hrvatske glagoljske početnice, od one najstarije sačuvane (1527) nadalje. U drugoj polovici 18. stoljeća s prosvjetiteljskim duhom i idejama, za hrvatski prostor onima Marije Terezije, te u 19. stoljeću s liberalnim idejama, mijenjaju se tekstni predlošci u početnicama. Na mjesto biblijskih sadržaja dolaze sadržaji bliski dječjemu iskustvu u onodobnom svijetu. Ipak, ostaje snažan biljeg kršćanskoga odgoja, a s njime i brojni biblijski motivi. Prisutni su u početnicama tijekom sljedećih nepunih dvjesto godina. Sve do opismenjavanja u socijalističkoj Jugoslaviji s početnicama u kojima biblijskim motivima nema traga.

Ovaj rad promišlja i opisuje taj put prisutnosti *Biblije* i biblijskih motiva u hrvatskim početnicama. Oprimjeruje ga izabranima početnicama: najstarijom hrvatskom glagoljičnom početnicom (1527) te latiničnim početnicama *ABC knisicza za potrebnost narodnih skol* (1779), *Knjixica imenah za seoske učionice po cesarsko-kraljskim derxavam* (1847) i *Početnica za pučke škole u Hrvatskoj i Slavoniji* (1919).

Ključne riječi: opismenjavanje, početnica, biblijski motiv

The Voice of the Bible in Croatian Primers until Mid-20th Century

The process of institutional education in Croatian language literacy had begun with the efforts of Benedictines almost a thousand years ago. It is to be expected, therefore, that imparting literacy, conceived in the bounds of the Catholic Church, is based on biblical contents as textual templates. And it was indeed so. Confirmation appears in the form of numerous Croatian Glagolitic alphabet books, the oldest preserved dating back to 1527. In the second half of the 18th century with its Enlightenment spirit and ideas, in Croatian regions those of Maria Theresa, and liberal ideas in 19th century, textual templates in alphabet books were changed. Biblical contents were replaced by contents which were close to children's social experience and everyday life, but there remained a strong mark of Christian education and upbringing, and therefore biblical motifs were retained. They were retained in literacy primers over the next two centuries, until literacy education in the socialistic Yugoslavia and its alphabet books in which biblical motives left no trace.

This paper investigates and describes this course of the presence of the Bible and biblical motifs in Croatian literacy primers. Examples of selected primers are provided: the oldest Glagolitic primer (1527) and the Latin alphabet books *ABC knisicza za potrebnost narodnih skol* (1779), *Knjixica imenah za seoske učionice po cesarsko-kraljskimderxavam* (1847) and *Početnica za pučke škole u Hrvatskoj i Slavoniji* (1919).

Key words: literacy education, literacy primer, biblical motive

VREMENIK PROGRAMA SCHEDULE

Srijeda 26. rujna 2018.
15,00 – 21,00

Wednesday 26th September

15,00 – 16,30

I. OTVARANJE I POZVANO PREDAVANJE
I. OPENING RECEPTION AND INVITED LECTURE

KBF, Vlačka 38
CTF, Vlačka 38

17,00 – 21,00

**II. SVEČANA PROSLAVA 50. GODIŠNJICE IZLASKA
ZAGREBAČKE BIBLIJE u organizaciji Kršćanske sadašnjosti**
II. THE 50TH ANNIVERSARY OF *THE ZAGREB BIBLE*

NPI, Kaptol 29a
API, Kaptol 29a

Četvrtak 27. rujna 2018.
10,00 – 18,30

Thursday 27th September

10,00 – 13,40

III. IZVORNIK, PRIJEVODI, USPOREDBE
III. THE ORIGINAL, TRANSLATIONS, COMPARISONS

KBF, Vlačka 38
CTF, Vlačka 38

16,00 – 18,30

IV. STARI PRIJEVODI I HRVATSKI IDIOMI ovdje staviti Sandu - uskladiti sate
IV. OLD TRANSLATIONS AND CROATION IDIOMS

Petak 28. rujna 2018.
9,30 – 14,30

Friday 27th September

9,30 – 11,45

V. BIBLIJA I HRVATSKI JEZIK
V. THE BIBLE AND THE CROATIAN LANGUAGE

KBF, Vlačka 38
CTF, Vlačka 38

12,00 – 13,55

VI. BIBLIJA, KNJIŽEVNOST I KULTURA
VI. THE BIBLE, LITERATURE AND CULTURE

14,00 – 14,30

Zaključci i zatvaranje skupa
Conclusions and closing of conference

Abecedni popis autora**List of authors in alphabetical order**

B	Nada BABIĆ	26
	Vuk-Tadija BARBARIĆ	20
	Taras BARŠČEVSKI	9
	Boris BECK	24
	Danijel BERKOVIĆ	24
	Vera BLAŽEVIĆ KREZIĆ	15
	Emma BOTICA	25
	Josip BRATULIĆ	5
	Željka BRLOBAŠ	21
	Dario BUDIMIR	28
E	Ivana ETEROVIĆ	20
H	Sanda HAM	11
	Marijana HORVAT	19
	Martina HORVAT	21
J	Zrinka JELASKA	26
	Alojz JEMBRIH	22
K	Amir KAPETANOVIĆ	18
	Nives KLAIĆ	25
	Ruben KNEŽEVIĆ	13
	Branko KORNFELD	12
	Tanja KUŠTOVIĆ	15
	Kornelija KUVAC-LEVAČIĆ	29
L	Mijo LONČARIĆ	23
	Božo LUJIĆ	14
M	Ivan MAJIĆ	27
	Anđelo MALY	9
	Lidija MATOŠEVIĆ	13
	Božidar MRAKOVČIĆ	8
	Maksimilijan MATJAŽ	15
N	Sanja NIKČEVIĆ	31
R	Andrea RADOŠEVIĆ	19
S	Marina SCHUMANN	17
	Dean SLAVIĆ	30
	Dubravka SMAJIĆ	13
Š	Jasna ŠEGO	32
T	Dubravko TURALIJA	7
V	Jelena VIGNJEVIĆ	33
	Karlo VIŠATICKI	10
Ž	Mateo ŽAGAR	15

Podupiratelji
Supporters

KRŠĆANSKA SADAŠNJOST, Zagreb
SALESIANA, Zagreb
TURISTIČKA ZAJEDNICA GRADA ZAGREB, Zagreb
MEDIČARNA OSLAKOVIĆ, Samobor
PALAČA JUDITA, Split

Hvala!